

58267

ECA SOCIALISTĂ

27.459.

ROBIA
ȘI
SOCIALISMUL
DE
C. DOBROGEANU-GHEREA

EDIȚIA III-a

EDITURA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT

1945

BIBLIOTECA SOCIALISTA

No. 27.459.

58267

Dir.

ROBIA
SI
SOCIALISMUL

DE

C. DOBROGEANU-GHEREA

133156

EDIȚIA III-a

EDITURA PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT
STR. SĂRINDAR NO. 7

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 58267
Inventar 133136

1958

B.C.U. Bucuresti

C133156

Dintre toate răspunsurile date de teoreticienii socialiști internaționali afirmației multor cugetători burghezi că socialismul va aduce robia, acela dat de Gherea în broșura de față este — după știința noastră — neîntrecut ca putere de demonstrare și de convingere.

Publicată mai întâi, în 1886 în „Revista Socială”, în timpul primei etape a socialismului român, a „generoșilor”, când intelectualii formau în bună parte structura mișcării lui, apoi în broșură, scrierea aceasta a avut un mare răsunet în cercurile elitei studioase și idealiste. Dar ea a atras și atenția multor oameni politici ostili noilor idei de adâncă prefacere socială. Impresia a fost cu atât mai puternică, cu cât filozoful englez Spencer, susținătorul principiului evoluției, se bucura de o deosebită considerație în sfera celor preocupați de problemele spirituale și sociale.

Publicăm din nou „Robia și Socialismul”, fiindcă toate argumentele prezentate într'însa în spirijinul concepției socialiste despre viitoarea întocmire a societății umane stau și astăzi în picioare, dar și fiindcă atât muncitorii cât și intelectualii citind-o își largesc orizontul.

Editura Partidului Social-Democrat

12 Februarie 1945.

ROBIA ȘI SOCIALISMUL

Când ni se întâmplă să vorbim despre fariseii din Iudeea ori despre sofistii Greciei, de multe ori ne mângâem că asemenea ființe sunt oameni ai trecutului depărtat. Ne mângâem că la noi știința a ajuns să fie cu totul nepărtinitoare, că se îngrijește numai de fapte și prin urmare de adevăr și nu se pune, ca sofistii Greciei, în slujba partidelor ori și mai rău în slujba celor bogați și tari împotriva celor săraci și slabi. Dar această credință a noastră e înșelătoare. Nu numai că n'au pierit sofistii din lume, dar cu cât cunoștințele științifice se înmulțesc, cu atâta se face mai mare izvorul din care pot scoate sofistii de astăzi armele lor, pentru a apăra starea de lucruri așa de potrivită pentru dâșii ori pentru stăpânii lor. Să luăm un fapt cât de simplu. Să presupunem că eșim pe stradă și vedem pe unul, să-i zicem Stan, care folosindu-se de puterea sa materială, bate și desbracă pe Bran. Cunoscând regulile moralei cele mai elementare ale societății de acum, chiar d-ta dai un ghiont zdravăn lui Stan și scoți pe Bran din bocluc.

Ei și ce, crezi că toți vor lăuda o faptă atât de omească? Așa, vorbă să fie! Se înțelege că se vor găsi și de aceștia. Dar câți din cei interesați ca Stan să stăpânească pe Bran, câți se vor găsi cari nu numai că te vor opri dela faptă, dar chiar te vor face să-ți treacă gustul de asemenea gesturi? Dar câți nu-ți vor arăta în numele religiei, moralei, științei chiar, că ai făcut rău?

„Nu ai făcut bine”, îți vor spune, ridicând privirea spre cer locșitorii lui Dumnezeu pe pământ — popii — : „N'ai făcut bine, fiule, pentru că te-ai împotrivit voinții lui D-zeu,

care știe ce trebuie să se facă pe pământ și fără de voia căruia un fir de păr nu se înălbește și care a voit ca pământul și viața aceasta trecătoare să fie valea plângerilor și a întristării. Și dacă Stan e nedrept lasă, Bran care suferă aicea își va găsi în cer mare și multă milă !”

„N'ai făcut bine”, vor striga moralisții sentimentali, „pentru că prin silnicie nu poți face nici un bine, trebuia să vorbești cu iubire și blândețe către aproapele tău Stan ca să sfârșești silnicia. Cine scoate sabia, de sabie va pieri”.

„N'ai făcut bine”, vor striga partizanii armoniei sociale din școala liberală, cari au ca lozincă „laissez faire, laissez passer”. „n'ai făcut bine că te-ai amestecat în relațiile dintre doi oameni, deoarece numai din deplina libertate a tranzacțiilor omenеști, lăsate în voe, se naște armonia între oameni. Desbrăcarea lui Bran prin îndrăzneala lui Stan este un rău închipuit, numai ți se pare că-i rău, ori chiar dacă-i rău e un rău trecător. Lasă-i în pace, amestecându-te între dânsii, adu-ci sila între oameni, siluire în tranzacțiunile omenеști: „Laissez faire, laissez passer”.

„N'ai făcut bine”, vor striga filozofii pozitivіști, naturalisții învățați, „n'ai făcut bine amestecându-te între Stan și Bran. Apărând pe Bran împotriva lui Stan n'ai făcut bine, pentru că în toată viața organică e o luptă, „struggle of life”, o luptă pentru traiu în care cei slabi trebuie să piară și să rămână cei tari, cei mai bine potriviți pentru felul de acum al vieții; o luptă care e cel mai puternic mijloc de propășire, pentru că printr'insa se aleg cei tari cari trăesc mai departe și lasă copiilor lor ca moștenire însușirile cu cari au fost înzestrați în viață și astfel speciile se îmbunătățesc, progresul este neînterupt; apărând pe Bran împotriva lui Stan mergi împotriva progresului, căci aperi pe cel slab. Lasă să rămână cel tare, să rămână Stan, piară Bran !”

Și multe de acestea îți vor mai zice, fiecare vorbind după cum se va pricepe și după bacșișul ce așteaptă să primească dela Stan. Dacă cititorul nu va fi pregătit pentru a

întâmpina asemenea potop de fraze, i se va părea poate chiar și lui că este cel mai vajnic tâlhar pentru că a îndiăznit să scoată pe Bran din mâna lui Stan.

Noi socialiștii însă nu ne mirăm și nu ne descurajăm de asemenea fapte. Inarmați cu adevărata știință, cunoscând dinainte ce ne așteaptă și spinoasa cale ce-am apucat, când ne-am hotărât a sluji progresului și, de se va cere, chiar a ne jertfi pentru dânsul, noi știm cum să ne purtăm cu acești sofști și ce să le răspundem. Câte odată însă în acest cor de voci ce se ridică pentru apărarea intereselor bugheze se aude câte un glas puternic care acoperă pe toate celelalte, un glas cu autoritate, glasul vreunui om care a muncit o viață întreagă pentru adevăr și dela care nu ne-am fi așteptat să se amestece cu slugile plătite ale bogaților. De sofști puține ne pasă, ni se umple însă sufletul de amărăciune când oameni ca Haeckel ori H. Spencer, încep a spune tot aceleași fraze lipsite de temei.

Haeckel (acum nu când a publicat „Crearea naturală a ființelor organice”) spune că adevărata știință arată că organizarea cea mai bună este cea aristocratică-feudală și Herbert Spencer, găsește acum că socialismul nu e altceva decât o sclavie viitoare. În articolul acesta ne vom ocupa de Herbert Spencer.

În luna lui Aprilie 1884, în revista engleză „Contemporary Review”, H. Spencer a publicat un articol sub titlul de „The coming Slavery” (Robia viitoare).

Să vedem, ce zice Spencer ?

Vorbind despre măsurile filantropice luate de stat și de municipalități în Anglittera, Spencer zice: „Sistemul regulării pe cale administrativă ia tot mai multă întindere, mulțumită obiceiului de-a merge pe drumul unor precedente cari se fac cu atât mai autorizate cu cât politica noastră merge tot în această direcție înainte. Apoi vedem tot mai mare nevoie de siluire și de amestecarea guvernului, fiindcă amestecul este urmarea firească a unui rău produs prin a-

mestecul dinaintă. Pe urmă ori ce amestec guvernamental întărește între oameni ideea că statul trebuie să lupte împotriva răului și să apere binele. Dar cu cât crește puterea organizației administrative, cu atât se pierde în societate puterea de-a se împotrivi creșterii și mai mari a acestei organizații și influenții ei”.

Despre ce amestec al statului e însă vorba? De legile în privința săracilor, legi cari fac cu puțință ca un cerșetor în loc de-a pieri sub cer, e liber să intre într'un adăpost pentru săraci; de aceea că s'au votat sume pentru a construi școli comunale; de „Factory acts”, adică de niște acte votate de Parlament și cari opresc pe fabricanți de-a întrebuiința copiii mici în fabrici și cari reglementează ziua de lucru pentru cei vrâstnici. Sub această rubrică a amestecării păgubitoare a statului, trebuie, după H. Spencer, să socotim și luarea unor industrii pe seama statului, precum și a drumurilor de fier. Toate acestea, după H. Spencer, sunt foarte păgubitoare și duc către socialismul de stat, care socialism nu ar fi altceva decât o robie viitoare. (Comming Slavery).

Înainte de a trece la întrebarea: pentru ce numește Spencer socialismul o robie, vom arăta punctul nostru de vedere în privința amestecării statului de acum în treburile societății.

Pentru a înțelege amestecul statului în treburile societății moderne, să vedem mai întâi pe ce principii fundamentale se întemeiază societatea de azi.

Principiile fundamentale ale societății europene moderne au fost, cum se știe, proclamate de revoluția cea mare franceză. Cari sunt ele? Libertatea de-a munci, adică fiecare poate să se ocupe cu orice va pofti; libertatea individuală, adică fiecare poate face ce vrea, numai să nu atingă de-a dreptul libertatea altora; egalitatea politică; egalitatea înaintea legii, etc.

Dar după revoluție s'a constatat o lipsă în aceste lucruri așa de frumoase. Pentru a trăi, și prin urmare pentru a fi

liber, egal, etc., trebuie să muncești și pentru a munci trebuie unelte și acestea lipsesc majorității oamenilor. Ce era de făcut? Trebuia să se tocmească la cei ce aveau unelte de muncă, să ajungă economicește supuși, adică salariați. A fost oprită robia, vânzarea pe veci, dar s'a lăsat neîmpiedicată vânzarea pe un timp mărginit, neegalitatea economică și salariatul. Vânzarea muncii se face alături cu frazele pompoase despre egalitate, libertate și fraternitate; salariatul și concurența sunt bazele adevărate ale societății burghez-individualiste. Și salariatul, vânzarea muncii, preface într'o minciună proastă mult lăudată egalitate și libertate. Omul care își vinde munca e rob, omul care vinde munca nu poate fi deopotrivă cu cel ce i-o cumpără. Salariatul ca temelie a societății nu s'a arătat îndată cât de ucicioasă instituție este. Cu înaintarea industriei, a invențiilor, cu concentrarea capitalului în aceleași mâini, atârănarea muncitorilor de stăpânii capitaliști merge crescând odată cu creșterea exploatării. În unele privinți, ce-i drept, lucrătorul salariat e mai presus de robul vechi, dar în altele este mai prejos. Stăpânul din vechime avea interes ca robii lui să fie sănătoși, bine hrăniți și să nu lucreze peste măsură vătămându-și sănătatea, pentru că pierzând robul, pierdea o parte din avere. Cum caută astăzi un gospodar bun de sănătatea cailor, ori a boilor, așa trebuia să caute și atunci stăpânii deștepți de robii lor. Pentru stăpânul de astăzi această considerație nu mai are loc. Dacă muncitorul salariat se va ruina într'o lună muncind peste măsură și hrănindu-se cu aer, atunci stăpânul va găsi îndată altul și câștigul isvorit din munca peste măsură a lucrătorului va rămâne tot în punga lui. Am arătat că progresul economic face pe lucrător din ce în ce mai dependent de stăpân, prin urmare dă puterea stăpânului să-și exploateze lucrătorii fără nici o limită. Când s'au introdus mașini perfecționate, cari simplificau munca așa că se puteau întrebuița femei ori copii în loc de bărbați vrăstnici, atunci alături cu exploatarea fără seamăn a lucrăto-

rilor s'a început și exploatarea, fără pereche în istorie, a femeilor și copiilor. Copii dela 5 la 6 ani lucrând câte 16 până la 18 ceasuri pe zi mureau cu grămada, nașiunea engleză începu a degenera, mai nu se mai găseau soldați după măsura cerută, puterea lucrătorilor scădea. Ce era de făcut? Lăcomia capitaliștilor cari storsese puterile pământului Engliterii, amenința să stoarcă și puterile vii ale nației. Dar pentru a produce și a exploata trebuie materie de exploatat.

Pentru cutare ori cutare fabricant tot una era, ori ce s'ar alege din Englitera peste jumătate de veac, vie și popotul după dânsul; dar pentru clasa domnițoare lucrul nu e tot așa, dacă nu ar mai avea clasă de exploatat. apoi nici clasă exploatoare n'ar putea fi. Pentru a vinde toate măririle produse prin munca poporului englez trebuie colonii și pentru colonii trebuie soldați și poporul degenerând puteau să-și ia rămas bun dela armată biruitoare, dela colonii și dela supremația economică. Alară de aceasta, clasa domnițoare în Englitera nu se alcătuiește numai din burghezi, mai sunt și lorzi, aristocrați, proprietari de pământ. Dacă burghezimea exploatănd poporul muncitor are cel puțin un tolos trecător, apoi lorzii n'au decât pagubă, și în sfârșit lucrătorii înșiși sătui de starea lor insuportabilă, au început a se mișca; colosala mișcare a chartiștilor a băgat gjoacă în inima burghezimii și a aristocrației. În lafa tuturor acestor fapte, **statul, parlamentul**, a fost nevoit să pună irâu lăcomiei capitaliștilor, regulamentând ziua de lucru, nedând voie fabricantului să muncească fără limită pe lucrători; în lafa acestor fapte parlamentul a fost nevoit să voteze „Factory acts”. Ce-au fost deci aceste „Factory acts”?

Fost-au un fapt filantropic din partea parlamentului, o filantropie nerațională, cum crede Spencer din înălțimea sa filozofică? De loc. Au fost numai o necesitate a clasei domnițoare, urmând din mersul firesc al lucrurilor. A fost

11

un lucru făcut cu chibzuială, o măsură pentru a face exploatarea cu puțință fără a omorî poporul englez. Lucrând așa, parlamentul și statul au lucrat ca un stăpân cuminte care în loc de a-și omorî vitele dela plug prin muncă peste puterile lor într'o lună, le pune să lucreze mai câte puțin, dar se folosește de munca lor ani îndelungați. Pentru fiecare capitalist luat îndeosebi era tot una dacă va pieri poporul englez ori nu, dar pentru clasa exploataților a trebuit „Factory acts”: așa a cerut interesul lor.

Să luăm alt exemplu adus de Spencer ca dovadă de un sentimentalism nerațional din partea clasei domnitoare, anume „poor laws”, legile pentru săraci. Se știe că în Anglterra este o taxă ori contribuție destul de mare care se întrebuintează pentru a zidi case în cari cerșetorii săraci pot găsi adăpost *) și primi un ajutor. Să vedem, urmează oare legea aceasta din blândețea caracterului, din sentimentele filantropice, fie raționale cum cred unii, fie neraționale, cum crede Spencer, ale burghezimii ?

Cei cari n'au cetit „Capitalul” lui Marx ar face bine să-l citească. Și acolo vor vedea cum se formează proletariatul și armata de rezervă a capitalismului. Va vedea cum mașinismul alungă afară mulțime de lucrători, cari se prefac în supra-populație, după terminologia lui Marx; cum în producția anarhică de astăzi, crizele prefac această supra-populație într'o instituție de neînălțurat a societății de azi și cum o parte din această supra-populație în timpul înfloririi treburilor intră în lucru, cel puțin în parte, dar rămâne din nou pe drum când treburile slăbesc; cum în sfârșit dintr'o parte a acestei supra-populații se face o pătură socială de cerșetori, vagabonzi, prostituate, etc. Acolo s'a arătat că toate acestea sunt o urmare de neînălțurat a organizării societății de azi. Pentru acei cari nu vor ori nu pot citi a-

---

*) Nu-i vorbă, acest adăpost e atât de ticălos înecat mulți cerșetori doresc mai de grabă să moară de foame pe stradă decât să intre într'insele.

cele rânduri, vom constata un fapt, cunoscut de toți, că dezvoltarea industriei aduce tot odată proletarietului și o sărăcie înfricoșătoare. Cu cât o țară este mai industrială, mai civilizată, mai bogată, cu atât mai mulți săraci, cerșetori, va avea acea țară și nicăeri această lepră a sărăciei și a cerșetoriei, nu a luat mai mare întindere decât în cel mai industrial, în cel mai bogat oraș din lume, în Londra. Dar ce e cerșetorul? E un om care nu e legat prin nici un interes de societatea de azi. Neavând nici proprietate, nici casă, nici masă, nici familie, poate cu drept cuvânt zice: Nu-mi pasă de toate fleacurile acestea și în desnădejdea ce-l poate cuprinde e în stare să fie și chiar ajunge cel mai mare dușman al tuturor așezămintelor de astăzi. Dușmanii desnădăjduiți, săraci, cerșetori, vagabonzi sunt foarte primejdioși pentru societate, chiar când sunt puțini; dar când dezvoltarea industriei mari le înmulțește numărul într'un chip înspăimântător, atunci ei sunt o primejdie mare și neîncetată. Ce e de făcut? Rămâne o alternativă: ori se schimbă toată organizația societății de astăzi, organizația capitalistă, burgheză, individualistă, întemeiată pe salariat și concurență, care schimbare ar nimici răul din rădăcină, fiindcă n'ar mai fi pricina care face săraci, — ori prin vreun mijloc mai domol să micșorăm răul, să dăm ceva ca să asigurăm domnia despoerii, domnia clasei burgheze, domnia capitalismului. Se înțelege că burghezii au ales mijlocul din urmă aruncând praf în ochii săracilor, făcându-i să creadă că-și dau mare osteneală pentru a le ușura ticăloșia, vârându-i în case de muncă și astfel paralizând răul care amenință veșnic clasa domnitoare. Se înțelege cât de pozitivă e imputarea de filantropie ce face Spencer claselor stăpânitoare. Un burghez ar putea ține lui Spencer următorul discurs: „Domnule Spencer, degeaba ne imputezi sentimentalism, filantropie, beție politică (political intoxication); dacă e vorba de așa, nimeni nu ne poate întrece în individualism, în egoism și poate să ia dracul toată mulțimea

de săraci. Adică socoți că noi nu vedem că făcându-le case, le desvoltăm gustul, le dăm nas; cum ziceți foarte bine, fiecare amestec al statului întărește între oameni ideea că statul trebuie să lupte cu răul și să apere binele. Dar ce e de făcut? De-ar fi canaliile de săraci oameni de treabă, învățați; dacă ar fi citit pe Darwin, pe Haeckel ori articolul d-voastră „The coming Slavery”, s’ar culca binișor pe stradă și-ar muri, înțelegând teoria lui Darwin, că dacă piere, piere că așa cere lupta pentru traiu, care e legea universală a naturii; altul s’ar spânzura lăsând testament că moare pentru că a înțeles pe Mister H. Spencer, care în articolul „The coming slavery” spune că săracii dacă mor de foame, așa e legea naturii, ca ființele nu destul de energice pentru a-și ține viața trebuie să moară; în sfârșit, al treilea s’ar arunca în Tamisa dând ca pricina morții sale teoria lui Bastiat că toate interesele societății lăsate în voe sunt armonice. Dar din nefericire blestemații în loc de a fi așa de treabă, ca oameni neluminați ce sunt, se răscoală împotriva societății, se fac vagabonzi, hoji, ne strâng de gât (chiar sprijinindu-se pe aceeași lege că o ființă care nu-i destul de energetică pentru a se susține, trebuie să piară), ori și mai rău se fac revoluționari. Afară de acestea dacă cerșetorii s’ar îneca cu grămada în Tamisa la vreme de criză, de unde am lua lucrători când afacerile vor începe a merge bine? Ori să luăm „Factory acts”; apoi ar fi poate mai bine după d-ta, ca păzind principiul neamestecării statului în treburile indivizilor, ale căror interese lăsate în voia lor, un principiu de altmintrelea așa de bun pentru noi, să fi lăsat ca unii din noi în goana sfântă după câștig să fi degenerat nația ori să fi pricinuit o revoluție; n’ar fi fost oare în amândouă cazurile amar de noi? Vezi deci, d-le Spencer, că degeaba îți bați joc de noi, învinovățindu-ne de filantropie, sentimentalism nerațional. etc. De asemenea lucruri, slavă lui D-zeu, nu s’au pomenit la noi, să ne apere sfântul și de acum, tot ce facem e bine socotit în inte-

resul nostru și dacă socialismul (dea D-zeu să-l ia dracul !) în adevăr se va folosi de măsurile ce suntem siliți să luăm, apoi ce să facem ? Când suntem strânși de gât, să dăm mai bine ceva din avere, numai să ne rămână cealaltă parte”.

Deși credem că cititorul înțelege din cele spuse aici vederile noastre în privința amestecării statului în treburile societății și deosebirea dintre părerile noastre de ale lui Spencer, cu toate acestea vom cerceta câteva exemple, fiindcă stăni de vorbă cu marele cugetător Spencer, iar pe de altă parte fiindcă chestia este importantă.

Să luăm acum exemplul cu amestecarea statului în instrucție. Când, zice Spencer, s'a votat în 1833, 20.000 de pfunzi sterlingi pentru ziditul școalelor. Acei ce au votat nici nu s'au gândit că pun ca principiu că A... este răspunzător pentru chipul cum sunt educați copiii lui B.; ei nici nu visau că măsura aceasta va duce la instrucția obligatorie, care după Spencer va lipsi pe văduve de ajutorul fiilor lor.

În adevăr, este grozav. Ce trebuie să învețe muncitorul carte și mai ales cum să lăsăm să moară văduvele din pricina instrucțiunii obligatoare ? Acum însă noi nu criticăm pe Spencer, ci numai arătăm deosebirea ce este între chipul cum privește el amestecul statului în treburile societății și cum îl privim noi. După Spencer, cum am văzut, chestia obligativității instrucțiunii se înfățișează cam astfel: statul, parlamentul, voind a vedea pe toți cetățenii luminați, a votat 20.000 de livre sterlinge pentru a se construi școli și pe urmă a făcut instrucția obligatoare tot cu acest nobil scop. Toată această lucrare e însă greșită, după Spencer, pentru că cu astfel de măsuri se ajunge la socialismul de stat (state socialism) care e robia viitoare, pe urmă măsura e și neumană, căci lipsește văduvele de ajutorul ce li s'ar putea da de copii.

Pe noi nu ne interesează acum dacă măsurile acestea

sunt umane ori nu, pe noi ne interesează numai pricinile ce au împins pe stat să le ia și în această privință nu ne unim cu d-nul Spencer.

Progresul material, industrial, progresul invențiunilor cer lucrători cu cunoștință de carte; concurența și salariatul, am zis noi, sunt temelia societății de azi. Și în această concurență, în această luptă a națiunilor ca să desfacă mărfuri și să-și îmbogățească clasele stăpânitoare, vor învinge acelea ai căror lucrători vor fi mai inteligenți, mai cu carte. Dar este și alt factor mai puternic. Am spus că pentru ca burghezimea, clasa domnitoare, să desfacă mărfuri se cer colonii. Pentru a răpi coloniile se cer războaie și fiecare știe că războaiele se fac acum numai pentru interese economice. Progresul industriei a făcut o revoluție întreagă în tehnica războiului și între alte cerinți se pretinde dela soldați nu atâta putere trupească ca altă dată, ci știință de carte. Un soldat cu știință de carte învață slujba într'un an mai bine decât altul lipsit de cultură în cinci. Prin urmare, să încheiem: burghezimea producând mulțime de mărfuri, lasă pe lucrători în starea în care erau înainte, dacă nu cumva în stare mai rea decât în vremurile când desvoltarea industrie nu făcea cu puțință asemenea producere, ca azi. Lăsând pe lucrători, pe marea majoritate a națiunii în sărăcie, burghezimea își taie singură căile de export: în țară nu poate desface cantități mari de mărfuri, căci lucrătorii nu pot cumpăra mai mult decât înainte, când nu se producea nici a zecea parte din cât se produce acum. Deci sunt de trebuință coloniile și anume cu orice preț și pentru colonii trebuie armată potrivită cu cerințele moderne, între cari cea mai de căpetenie este instrucția. Cum vedem dar, instrucția obligatoare a poporului este în interesul claselor domnitoare și prin urmare și în al statului, care nu e altceva decât reprezentantul acestor clase.

Noi nu negăm că sunt unii cari au votat legile despre cari vorbește Spencer, în adevăr din sentimentalism; nu

negăm și chiar suntem siguri că mulți nici nu visau ce fac; dar așa le dicta instinctul de clasă și dacă ar fi trebuit să așteptăm obligativitatea instrucției dela sentimentul claselor domnitoare și al statului, apoi am fi așteptat mult și bine. Repetăm dar că și instrucțiunea obligatorie ca și legea pentru săraci, ca și „Factory acts”, au fost dictate de interesul de clasă în folosul exploatării poporului.

Să arătăm acum pe scurt părerile noastre. Societatea de azi se întemeiază pe salariat, concurență, proprietate individuală și libertate politică individuală. Trăind pe aceste baze societatea se împarte în două clase: a stăpânilor și a supușilor. Mergând înainte, societățile produc niște fenomene nefericite cari amenință chiar existența societății și mai ales interesele clasei domnitoare. De aici urmează că temeliile societății sunt greșite și de aceea trebuie de schimbat bazele. O asemenea încheere înseamnă pieirea claselor domnitoare, de aceea aceste clase și reprezentantul lor statul, fac fel de fel de încercări de-a împușina și îndepărta primejdia. Aceste încercări și măsuri deși dă la iveală că bazele organizației sociale sunt greșite, dar prelungesc exploatarea pe-o vreme nehotărîtă, tocmai ceea ce ce cere.

O școală burgheză, școala liberală, neînțelegând bine ce se petrece în viața reală ori din alte pricini, închide ochii la toate relele ce urmează din mersul firesc al lucrurilor într'o societate întemeiată pe bazele numite mai sus și strigă: „Nu vă amestecați, lăsați societatea să se miște pe bazele liberalo-burgheze și va fi bine, toate interesele societății lăsate în voe se vor potrivi de minune între dănsese”. Acesta e partidul cu „laissez faire, laissez passer”.

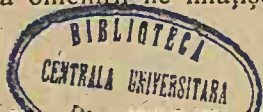
Alt partid, tot burghez, tot în interesul său de clasă domnitoare, vede că nu se poate merge pe bazele numite mai sus fără a se admite amestecul statului. Acesta susține amestecul statului. Prin urmare și un partid și celălalt sunt

cu desăvârşire burgheze, individualiste şi egoiste, lucrează în folosul clasei lor.

Ce avem deci de împărţit noi socialiştii cu aceste partide, când socialismul reprezintă interesele claselor sărace, proletare? E văzut lucru că afîndouă ne sunt duşmane prin firea lor de partide ale claselor domnitoare, pe când noi suntem partidul poporului muncitor. Se vede deci cât de mare este greşeala să spunem că ideile socialiste au cuprins statul modern. Statul amestecându-se îşi îndeplineşte menirea sa de reprezentant al claselor privilegiate.

Dacă ne-am oprit atât de mult pentru a arăta adevăratul caracter al amestecării statului în treburile societăţii, pricina este că chestia în sine e foarte însemnată; că ea ne luminează asupra poziţiei socialismului în faţa statului, poziţie aşa de controversată nu numai între prietenii şi neprietenii socialismului, dar chiar şi înăuntrul socialismului; în sfârşit pentru că răspunsurile date lui Spencer de socialişti, pe cât ne-au căzut în mână, cum este „Socialism and Slavery” de Hyndman, broşura lui Franc Fraimann, ori răspunsul din revista socialistă „The Truth”, au defectul că nu arată bine chestia aceasta. Mai mult decât atât. Talentatul scriitor socialist, H. M. Hyndman, în broşura lui „Socialism and Slavery” ia apărarea statului şi a măsurilor lui împotriva lui Spencer. După părerea noastră Hyndman greşeşte şi dă loc numai la confuzii în capetele socialiştilor. Noi nu negăm că unele măsuri luate de stat pot să folosească socialismului, pot chiar să apropie întrucâtva revoluţia socială, dar statul ia aceste măsuri fără de voe, silit de logica istoriei. Nu numai statul dar şi fabricantul când ruinează pe concurenţii lui şi pe măestrii mici şi concentrează bogăţiile, precum şi bancherul când ruinează declarând falită burghezimea mică, apropie revoluţia socială. Oare nu cumva vom zice că şi aceştia ne sunt aliaţi şi vom da mâna acestor venerabili şi onorabili domni? Toată istoria scrisă a omenirii ne înfăţişează o luptă de clase: o

minoritate organizată exploatează într'un chip ori în altul masele neorganizate ale poporului muncitor. Statul a fost totdeauna (vorbind de istoria scrisă) un instrument al claselor privilegiate, o organizație care făcea cu putință, ușurarea exploatării și ce a fost statul aceea a și rămas. Noi socialiștii reprezentăm și noi o clasă, clasa maselor exploatare. Ce putem avea deci comun cu dânsul? Mergă deci el drumul lui, noi vom merge pe-al nostru și când drumurile acestea se vor întâlni, statul ne va găsi în fața lui ca vrăjmași neîmpăcați, cari-i înțeleg firea. Când el nevoit de împrejurări, ne va face concesii, le vom primi, ne vom folosi de dânsel, dar repetăm, nici odată statul nu ne va înșela asupra adevărului său caracter. De aceea ne lepădăm hotărît de alianța care, după Spencer, este între socialism și între stat, această alianță nu-i altceva decât manevre făcute de doi dușmani cari își lasă teren când unul când altul. Văzând aceste concesii, aceste cedări de teren, un om nepriceput ar putea să-și închipue că are în față cine știe ce prieteni când în adevăr aceste concesii nu sunt decât fapte de tactică cerute de împrejurări.

Credem că am limpezit această chestie și în capitolul următor vom vorbi despre ideile antisocialiste ale lui Spencer, idei din cari scoate el încheerea că socialismul poate fi numit „robia viitoare”.

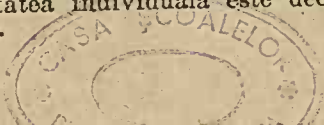
STATUL ȘI PEIREA LUI DE NEINLATURAT

În capitolul precedent am arătat că greșește dl. Spenceer privind unele din măsurile luate de statul de azi ca luate cu scop de-a prii socialismului ori din simțire iubitoare de oameni; am arătat, zic, că-s luate în folosul clasei reprezentate de stat și că dacă aceste măsuri folosesc socialismului, pricina este o necesitate istorică. Mai jos vom vedea acest adevăr și mai limpede. Să vedem acum ce este statul din punct de vedere socialist. Cu atâta mai de nevoie este această cercetare mai adâncă cu cât scriind articolul trecut n'am avut la îndemână decât articolul din „Contemporary Review” intitulat „Comming Slavery”. Acum însă a apărut o carte întregă „L'individu contre l'Etat”, în care afară de „Comming slavery” sunt adunate articolele scrise tot cu același scop, adică pentru a dovedi că statul modern amestecându-se în treburile indivizilor, făcându-se stăpân peste toate, ne va duce la socialismul de stat, care nu înseamnă altceva decât robie, fiindcă în societatea în care ar domni socialismul, toată activitatea individului trebuie să fie regulată de stat, adică nu altceva decât robie. În fața acestei amestecări a statului cu socialismul trebuie să arătăm, pe scurt cel puțin, ideea socialismului asupra statului. Pentru a înțelege ce e statul, pentru a-i înțelege caracterul trebuie să vedem cum s'a născut statul. Antropologia modernă ne arată triburi preistorice, cari nici ideie de stat n'au, cari trăesc cărmuite de obiceiuri, (obiceiuri cari urmează din condițiile lor materiale). Cu propășirea materială a tribu-

rilor, propășire care a atârnat mai ales dela diviziunea muncii, unii membri au căpătat însărcinarea de-a se îngriji de paza tribului, de buna regulă înlăuntrul lui, etc., dar această însărcinare a fost mai mult ca o funcție: unul făcea o treabă, altul alta și atâta tot. Până acum avem deci statul numai în germene, statul adevărat nu există încă și sub forma lui de atunci este trebuitor pentru propășirea tribului, pentru a crește puterea acestui trib față cu altele, e uneltă de luptă. Dar împărțirea muncii crescând, uneltele îmbunătățindu-se, începe a fi cu puțință ca unii să fie cu totul scutiți de muncă de acest fel și să se îndeletnicească numai cu paza tribului, cu armele. Războaie neîntrerupte cu vecinii fac să se dea din ce în ce mai mare putere celor ce cărmuesc tribul cel puțin pe vremea luptelor. Aici vedem dându-se la iveală caracterul statului, arătându-se ca o putere ce stă deasupra tribului, în afară de trib. Războaiele între triburi sunt prin urmare pricina de căpetenie a dezvoltării statului pe lângă dezvoltarea economică care face cu puțință ca statul să ia naștere. Dar statul nu poate să capete putere mare, să ajungă la așa putere covârșitoare, cum se întâmplă în timpurile istorice. Un șef de trib, deși are în timp de războiu putere nemărginită, o pierde însă în vremuri liniștite. Statul capătă adevăratu-i caracter (de a fi afară din societate, de-a sta deasupra ei, de-a fi un parazit al societății), tocmai când societatea se împarte în clase, împărțire care depinde de diviziunea muncii, de îmbunătățirea uneltelor de muncă și de introducerea proprietății individuale (dela început numai asupra turmelor). Societatea se împarte în două clase: una care produce și alta care consumă fără a produce. Progresul economic, adică îmbunătățirea producerii hranei, face cu puțință această stare de lucruri, adică se poate ca din munca unei părți să trăiască întreaga societate. Pe de altă parte proprietatea individuală face cu puțință ca o parte din societate să se

constitue ca o clasă deosebită de cea producătoare *). După ce s'au născut clasele, după ce în societate este antagonism între clase, statul se face reprezentantul clasei domnitoare și-și păstrează acest caracter în tot timpul istoriei omenestii. Reprezentat al castelilor aristocratice din Egipt și din India, aristocrației grece și al patricilor romani, statul după căderea Romei, ajunge reprezentantul feudalilor. Când burghezimea (Tiers état) învinse feudalismul, statul își schimbă caracterul ca întotdeauna, făcându-se reprezentantul clasei domnitoare al burghezimii. Socialismul în toată istoria omenirii vede mai ales lupta de clase, luptă pricinuită mai ales de interese materiale, de interesele economice. În această luptă a fost totdeauna o clasă de oameni cu interese solidare, care clasă a ajuns domnitoare și a caracterizat epoca. Astfel feudalii au dat caracterul deosebit unei întregi epoci istorice (feudalismul), tot așa burghezimea dă caracterul de căpetenie epocii în care trăim (capitalismul). Care clasă de oameni va ajunge de acum la putere și va da caracterul ei unei epoci istorice nouă? Această clasă este după noi proletariatul, poporul muncitor, și această clasă va realiza socialismul, adică proletariatul învingând burghezimea va da caracter socialist epocii următoare. Se înțelege că nu putem vorbi pe larg despre societatea viitoare socialistă (vom vorbi despre aceasta altă dată), facem numai o observație și anume în privința deosebirii între domnia burghezimii, caracterul epocii capitaliste, și între perioada socialistă. Deosebirea este nemăsurat de mare. În adevăr, toate clasele cari au ajuns până acum la stăpânire, aveau sub dânsese clase pe cari să le stăpânească. Feudalii domneau peste burghezime (neguțători și meșteri), peste corpurile

*) Dela început la toate triburile a fost proprietate comun și această proprietate nu lasă să se nască deosebiri între starea materială a membrilor și deci nici clasele deosebite. Proprietatea individuală este deci izvorul neegalității economice.

de meserii din orașe și în general peste poporul muncitor, peste proletariat. Dar proletariatul, poporul muncitor, ajungând la domnie (luptând cu clasa de mai înainte) nu mai găsește altă clasă ca să o stăpânească. Poporul muncitor este cea din urmă clasă (quatrième état) și n'are pe cine să mai stăpânească. Ideia aceastei clase, socialismul, cere ca toți să producă și să consume, arată de pe acum că nu poate fi vorba de clase, ci de egalitate socială. Ajungerea clasei muncitoare la putere, este deci tot odată și desființarea claselor împreună cu lupta de clase, care va înceta. Când zicem, dar că proletariatul va ajunge la stăpânire, asta înseamnă nu că va ajunge să domnească peste celelalte clase, ci că (dacă păstrăm cuvântul) se va stăpâni pe sine singur, ori că omenirea socialistă va domni asupra și stăpânirea în înțelesul de azi va pieri. Iată deosebirea cea mare între ajungerea clasei muncitoare pe arena istoriei și între ajungerea celorlalte clase de până acum (feudali, burghezi); împreună cu biruința clasei muncitoare pier clasele, pier lupta de clasă. Să vedem cum rămâne cu Statul.

Statul, am zis, reprezintă clasa domnitoare. În istorie statul își schimbă caracterul după clasa domnitoare. Acolo însă unde nu-s clase, nu poate fi nici stat. Când vor pieri clasele și lupta de clase, va pieri și statul. În adevăr. Ce rol are Statul? În epoca feudală înfățișa puterea feudalilor în fața orașelor, în fața poporului muncitor; astăzi statul reprezintă burghezimea în lupta ei de clasă împotriva proletariatului. Dar ce funcție poate avea el când poporul muncitor va doborî la pământ clasele vechi, împotriva căror clase îi va trebui poporului muncitor statul? Statul, prin urmare, într'o societate egalitară, socialistă, n'are nici un înțeles, întocmai după cum n'ar avea papismul într'o societate ateistă și armatele într'o societate ce n'are de purtat războaie. Aceasta este în câteva cuvinte ideia socialismului științific, arătată în câteva vorbe. Așa dar, când Spencer dovedește în cartea lui că statul a fost reprezentantul sil-

niciei, că s'a zămislit din putere și prin putere a trăit, că statul nu produce nimic, ci consumă, ca un parazit, zice tocmai ceea ce spune și socialismul științific, adică arată că statul este reprezentantul luptei de clase. Deosebirea cea mare între Mister Spencer și socialism este că, Spencer restrânge rolul statului la justiție, la păzirea proprietății, familiei, etc., adică, prin alte vorbe zice statului că trebuie să fie (cum vom vedea limpede mai jos) reprezentantul clasei burgheze, pe când socialismul zice că statul trebuie să piară cu totul. De unde dar i-a venit lui Mister Spencer ideea ciudată că se luptă împotriva socialismului, când se luptă împotriva dușmanului celui mai înverșunat al socialismului, în contra statului? Dar de unde vine, ne vor zice unii, de unde vine dar că socialiștii, partide întregi socialiste, cum e cel german, ori cel englez, cer dela stat, de pildă, mărirea muncii la 10 ceasuri pe zi? Prin aceasta nu recunosc ei oare statul, nu legitimează existența lui, nu-i dau astfel și mai mare putere decât are? Răspuns lămurit la această întrebare e cu atât mai de nevoie cu cât pot să ne-o facă nu numai burghezii, nu numai spenceriștii, dar și unii socialiști. Pentru a răspunde trebuie să ne întoarcem puțin îndărăt. Am zis că în istorie vedem mai ales luptă de clase, și că o clasă dărâmă pe alta prin luptă și-i ia locul. Dar calea pe care ajunge o clasă la domnie e lungă și complicată. Nu se petrec lucrurile cu simplitate matematică, cum s'ar părea cuiva după vorbele noastre. Burghezia a învins feudalismul, dar nu a fost o bucată de timp numai feudalismul și apoi să fi venit o clasă gata făcută și s'o fi răsturnat, luându-i locul. Dimpotrivă. Burghezia s'a dezvoltat încet, încet a început din veacul al XV-lea și a ajuns clasă domnitoare tocmai după revoluția cea mare franceză, la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Timp de 3 ori 4 sute de ani s'a dezvoltat burghezimea, a luptat pentru aceasta, folosindu-se de împrejurări cum a fost de pildă creșterea atelierelor, a comerțului, descoperirea Americii și a drumului

la Indii, creșterea orașelor. Cu cât se făcea burghezimea mai puternică cu atât statul feudal a fost nevoit să-i facă concesiile mai multe, pe de altă parte cu cât statul feudal făcea mai multe concesiile, cu atât se dezvoltă burghezimea mai puternic și cerea concesiuni și mai mari. Un Spencer feudal ar fi muștrat statul feudalilor pentru concesiunile făcute burghezimii, crezându-le că vin din sentimentalism, etc. pe când ele erau silite, aduse de creșterea clasei viitoare. Pe de altă parte dacă s'ar fi găsit unii cari să zică că nu trebuie să se ceară felurite foloase pentru burghezime dela statul feudal, căci prin aceasta i-ar da mai mare tărie, burghezimea ar fi putut răspunde că nu-i așa de neghioabă; că dimpotrivă va cere cât mai mult și se va folosi pe cât cu putință de concesiunile ce va putea scoate și că aceste concesiuni o întăresc pe dânsa și apropie momentul biruinței, adică a desființării statului feudal și al înlocuirii lui prin cel burghez. Având astfel de premise ne întoarcem la exemplul nostru, la cerința socialismului de-a se reglementa prin legea lungimii zilei de muncă la 10 ori 8 ceasuri. Socialismul va fi pus în practică de clasa proletariatului, de poporul muncitor. Această clasă se dezvoltă în societatea de azi cum s'a dezvoltat burghezimea în societatea stăpânită de feudali. Ca și burghezimea are și proletariatul împrejurări, cari-i folosesc. Așa sunt (și aici se înțelege că nu putem aduce decât puține exemple) de pildă: grămădirea lucrătorilor în orașe și în fabrici în interesul producției (și prin urmare al burghezimii) și al industriei mari. Dar strângându-i în orașe, în fabrici cu miile, burghezimea singură, fără să vrea, organizează o armată întreagă de lucrători, cari, fiind la un loc, simt interesul de clasă, încep a pricepe că interesele lor sunt altele cu totul decât ale stăpânilor. Pe de altă parte în fabrici lucrătorii produc cu mașinile cele mai bune și lucrează colectiv, în comun. Produsul ce iese din fabrică este deci un produs comun al miilor de lucrători, cu alte cuvinte chiar

societatea de azi dă formă comunistă producției. Am putea aduce încă o mulțime de exemple cum va fi în societatea viitoare, dar în asemenea amănunte am putea intra într'un studiu deosebit, aici nu este locul. Ne mărginim la aceste două: că burghezia însăși organizează armata proletariană, organizează proletariatul ca clasă și chiar dă producției forma viitoare, cea colectivistă. Dar oricât ar fi de mulți lucrători într'o fabrică, munca peste măsură îi îndobitoceste, nu-i lasă să se înțeleagă între dâșii, să vorbească despre interesele comune, să-și priceapă starea în care se află. Scurtarea zilei de muncă este de mare nevoie pentru lucrători, căci ei muncind mai puțin au mai multă vreme pentru a citi, pentru a se înțelege între dâșii, pentru a fi în sfârșit oameni. Pe de altă parte câștigarea unui drept împotriva burghezimii (cum este de pildă scurtarea zilei de muncă) îi încurajează, le dezvoltă solidaritatea pentru luptă, spiritul de clasă. Dar toate acestea sunt de însemnătate uriașă (se înțelege alături cu alte condiții) pentru ca poporul să ajungă la domnie și domnia proletariatului înseamnă, cum am spus, nimicirea statului.

Să arătăm pe scurt cele zise până acum. În toată istoria omenirii vedem lupta de clase. Statul este reprezentantul și expresiunea clasei domnitoare, prin urmare fiind clasa domnitoare, statul este reprezentantul ei. Dar în societatea burgheză se dezvoltă altă clasă, clasa proletariatului, a poporului muncitor. Cu cât însă se dezvoltă clasa muncitoare, cu atât statul burghez e silit chiar în interesul său să facă concesiile clasei muncitoare. Aceste concesiile le face, nevoit de mersul istoriei în general și în particular de creșterea amenințătoare a clasei muncitoare și de cererile ei; într'un caz ori în altul statul face concesiuni de nevoie. Pe de altă parte aceste concesiuni făcute clasei muncitoare, care se apropie de-a veni pe arena istoriei, grăbesc această venire, venire care va face să piară statul, pentru că fiind instrument de luptă și dominație al unei clase asupra ce-

torlalte, el n'are pentru ce trăi, nu mai are funcție. Greșește deci Spencer, când crede că statul ia măsuri în folosul poporului muncitor, dus de sentimente filantropice; satul le ia silit, pentru că altmintrelea ar fi și mai rău. Greșește de asemenea Spencer și cu dânsul unii socialiști, crezând că prin aceste măsuri statul capătă mai multă putere lărgindu-și câmpul de activitate. Greșește pentru că aceste măsuri apropiind biruința clasei muncitoare, **apropie de asemenea pieirea statului.**

Sunt însă alte măsuri ale statului cari se iau anume împotriva poporului, de pildă, mărirea armatei. Aceste măsuri se înțelege că se deosebesc mult de cele dintâi, căci întârzie înfrângerea burghezimii. Deci celelalte au de urmare nimicirea statului, iar acestea întărirea lui. Așa este din punctul de vedere al proletariatului și teoreticienilor socialismului, dar din punctul de vedere al statului și al burghezimii aceste măsuri sunt de aceeași categorie, numai cele dintâi sunt măsuri de apărare ori de retragere înțeleaptă din fața dușmanului, iar cele de al doilea sunt năvăliri asupra dușmanului, asupra poporului muncitor. Unele și altele fac parte din războiul în contra poporului. Rolul strategiei socialiste în fața acestor condiții e limpede, trebuie să facem pe **burghezie** să se retragă cât mai mult, până va veni vremea să fie zdrobită.

Noi credem că am lămurit, pe cât ne-a îngăduit spațiul: poziția socialismului în fața statului și în fața amestecării statului în treburile societății și cititorii văd cât de departe e socialismul de a fi aliatul statului și cât de departe e de a-l întări, de a aduce o stare de lucruri în care statul să fie totul, cât de departe e deci **socialismul de a fi robia viitoare** (comming slavery). Dar, ne vor zice unii, să presupunem că așa este, că socialismul și statul sunt dușmani, dar socialismul realizându-se va aduce după sine o nouă organizație socială și aceasta poate cuprinde în sine siluire, poate fi cu adevărat **robia viitoare** (comming sla-

very). În adevăr, socialismul presupune o organizare a societății și prin aceasta, cum vom dovedi mai jos, se deosebește de societatea actuală desorganizată; această organizare însă va face să crească și libertatea societății și libertatea indivizilor cari o compun. Dovedirea acestui adevăr va fi cuprinsul paginilor următoare. Această dovedire e de mare însemnătate, căci siluirea între oameni „the coming slavery” este foarte adesea adusă împotriva realizării socialismului, apoi afară de aceasta chestia statului este una din chestiile ce despart chiar pe socialiști între dâșii.

CE ESTE LIBERTATEA ?

Înainte de a trece la chestia dacă socialismul ne va duce la libertate ori la robie, trebuie să ne înțelegem asupra cuvântului „libertate” pentru că neînțelegerea asupra cuvintelor este una din pricinile de căpetenie ale neînțelegerilor și ale încurcăturilor ce întâlnim în discuțiile pentru și contra socialismului. „Libertatea” pare a fi o vorbă de-opotrivă înțeleasă de toți; nimic însă nu e mai greșit decât o atare închipuire. Să ascultăm certurile între partidele politice. După liberali, lucrătorii de azi sunt liberi, au libertate desăvârșită, pe clăcașii din vremurile feudalismului îi socot drept robi; după reacționari țărani erau mai liberi în vremea feudalismului, când stăpânii îngrijeau de dânșii, iar lucrătorii de astăzi, proletarii, nu-s siguri de ziua de mâine; după socialiști, clăcașii cât și lucrătorii din zilele noastre sunt robi, căci sunt în robia economică. Să luăm alt exemplu. Un om se duce într'o pădure necălcată de picior de om, ca să scape de robia societății de azi și să trăiască liber. Unii vor zice că omul acesta va fi în adevăr liber, pe când alții cu același drept vor zice că omul nostru va fi într'o robie și mai groaznică, fiind supus la o mulțime de întâmplări: la moarte prin foame, la sfâșierea fiarelor. Deosebirea în înțelegerea cuvântului libertate atârnă (dacă trecem cu vederea falsificările făcute cu gând rău), de acolo că libertatea este luată în felurite înțelesuri și prin urmare zicem încă odată: nu vom ajunge la vre-un rezultat, dacă nu vom analiza mai

întâiu: ce este libertatea? Pentru a înțelege ce este libertatea, să luăm alt cuvânt aproape cu același înțeles, dar mai precis. Acest termen este **independența** ori **neatârănarea**. În adevăr, omul este liber când este neatârnat, îndată ni se ivește întrebarea: **neatârnat de ce ori de cine?** Numai înțelegând acel ce și cine putem vorbi de independență și libertate. Vorbind de dependența omului firește trebuie să înțelegem că-i vorba de atârănare de un lucru din afară *) și acel lucru este mediul înconjurător. Mediul este tot aceea ce înconjoară pe om și poate fi împărțit în mediu natural și în mediu artificial. Sub nume de mediu natural înțelegem toate împrejurările naturale ce înconjură pe om și de cari atârână, precum sunt: schimbarea climei, marginile ce ne pune planeta pe care locuim. Sub nume de mediu artificial înțelegem acel mediu care este creat prin viețuirea oamenilor împreună, precum: organizația socială. Pentru a aduce mai multă lămurire în cele ce avem de spus, vom analiza în parte amândouă mediurile.

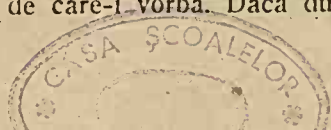
Omul înainte de toate atârână de mediul natural, adică de natura înconjurătoare. Atârână de însușirea și alcătuirea pământului pe care șade și care îl hrănește; atârână de schimbările meteorologice atât de mult încât dacă-i lucrător de pământ și nu vine ploaie, poate pieri de foame; atârână de flora și fauna *), după felul cărora trebuie să-și reguleze viața. De aceste atârănări omul nici odată nu poate scăpa cu desăvârșire. Învățații ne spun că viața organică, prin urmare și omul, trebuie să piară de pe pământ, fiindcă soarele merge tot răcindu-se și când acest izvor de căldură și de lumină se va răci și întuneca, viața organică nu va mai putea fi. Iată sfârșitul grozav al omenirii și acest sfârșit nu se poate înlătura, fiindcă omul nu va putea aprinde alt

*) Despre atârănarea psihică (când se zice, de pildă, că omul este robul patimilor sale) nu putem vorbi aici.

*) Vezi Herbert Spencer, *Principii de sociologie*, pag. 21—58 și *Economia socială* de Lafargue.

soare (și anume pe vecie). Dar dacă omul nu poate să scape cu desăvârșire de atare atârnare, totuși poate până la un punct. Puțin câte puțin omul preface natura după nevoile sale. Astfel, poate ucide animalele vătămătoare ori netrebuincioase și domestici pe cele folositoare; poate schimba condițiile geografice îndreptând râurile, tăind ori sădind păduri, etc. Această luptă a omului împotriva naturii este totodată și lupta pentru neatârnare, deci pentru libertate. Cu cât omul va preface mai mult natura după trebuințele sale, cu atât atârnă mai puțin de dânsa, este mai liber. Când privim un sălbatec care se luptă înarmat cu arme de piatră, care se îmbracă cu piei de fiare sălbatice, care moare de foame dacă nu găsește animale de vânat — când îl comparăm cu omul din epocile culte, care a stârpit animalele ori le-a domesticit, care are uneltele cele mai bune pentru a-și pregăti hrana, care are în puterea-i aburul și electricitatea, atunci vom înțelege că sălbatecul este mult mai robit de mediul natural decât omul civilizat și totodată vom înțelege că propășirea culturii aduce neîncetat neatârnarea omului de natură, îl face mai liber, așa că trebuie să ne privim, din acest punct de vedere ca mult mai liberi decât oamenii ce-au trăit acum 10.000 de ani și mult mai robi decât cei ce vor trăi peste 10.000 de ani după noi.

Așa este când privim societatea din punctul de vedere dinamic, ori când studiem societatea în mișcarea ei evolutivă. Să vedem societatea din punctul de vedere static, adică să analizăm cum trebuie de socotit această neatârnare într-o societate oprită pe loc. Dacă luăm o societate oarecare, de pildă, pe cea de azi, și o privim așa cum este, fără a ne uita de unde vine și încotro merge, atunci înțelesul neatârnării de mediul natural ni se înfățișează astfel: într-o epocă anumită individul ori clasa de oameni ori societatea, atunci se bucură de mai mare libertate față cu mediul natural, când se folosește de toate invențiile tehnice, științifice, ale epoci de care-i vorba. Dacă după ce s'a născocit

plugul de fier, sticla, pușca, omul va întrebuința plug de fier la arat, sticlă de ferestre și pușcă pentru vânat și apărat de fiare, atunci acest om, deși va atârna de mediul natural mai mult decât cel ce va trăi două sute de ani mai pe urmă, pentru epoca lui va trebui să fie privit ca stând în luptă cu natura la înălțimea culturală cuvenită și prin urmare se va bucura în această privință de libertatea cea mai mare. Dacă tot în acea vreme când omul citat va întrebuința plug de fier, sticlă și pușcă cu cremene, altul va lucra pământul cu capă de lemn, se va apăra de fiare cu toporul și va trăi în casă fără ferestre; atunci acest al doilea va fi mai supus naturii și nu va fi atât de liber cât cel dintâi, căci va sta în privința luptei cu natura mai prejos decât nivelul cultural al epocii. Dacă după ce s'a născocit plugul cu abur, A va lucra cu acest plug, B va lucra cu plugul cu hoi (lăsăm de-o parte pricinile ce silesc pe B să nu lucreze ca A), C cu cai, iar D cu sapa; atunci A, stând la înălțimea culturii, va lupta împotriva naturii cu mijloacele cele mai bune și mai puternice și va fi cel mai liber din toți (din punctul de vedere al atârării de mediul natural), iar B va fi mai puțin liber, cât despre D, acesta va fi rob desăvârșit.

Să scoatem acum încheeri din cele spuse.

Ne-am pus întrebarea: care om, care clasă de oameni ori care societate se va bucura de mai multă libertate față cu mediul natural? Acum putem răspunde. Acel om, acea clasă ori acea societate care întrebuințează toate mijloacele tehnice, științifice cunoscute în epoca de care-i vorba, — acel om, acea clasă ori acea societate care luptă împotriva naturii întrebuințând în folosul său cele mai desăvârșite unelte de luptă, se bucură de maximul de libertate cu putință, este mai puțin în robia naturii înconjurătoare.

Să trecem acum dela mediul natural la cel artificial, la mediul social. Pricina pentru care îl numim astfel este că el atâră de om, de organizația societății, este creat de oameni. Trebuie să cercetăm atârarea și neatârarea omului.

de acest mediu, fiindcă numai neatârarea de mediul natural și de cel artificial poate face pe om liber. Pentru a studia mediul artificial îl împărțim în două, sau mai bine împărțim organizația socială, organizația vieții împreună a oamenilor în două: organizația politică și organizația economică.

Să vedem ce înseamnă atârarea și neatârarea individului, și prin urmare libertatea ori robia lui, din punctul de vedere politic. Sub atârarea politică înțelegem atârarea voinții și acțiunii omului de voința și acțiunea altui om. Neatârarea politică va fi deci după definiția noastră neatârarea deplină a voinții și a acțiunii unui om de ori ce alt om, însă deplina neatârare a voinții și a acțiunii nu înseamnă că omul ar avea dreptul să facă orice i-ar trăsni prin cap și prin urmare (trăind în societate) să lovească neatârarea altora. De aceea neatârarea unui om din punctul de vedere politic se mărginește prin neatârarea celorlalți și astfel vom avea formula veche, dar adevărată, că neatârarea politică, înseamnă neatârarea voinței și a acțiunii de voință ori acțiunea altora cu condiția de a nu vătămă neatârarea nimănui cu alte cuvinte: omul este deplin stăpân pe toată voința și pe toate acțiunile sale până când nu lovește în voința și libertatea altora.

Să cercetăm acum organizația economică și atârarea ori neatârarea omului de această organizare. În această privință ideile lui Spencer sunt atât de lămurite și de drepte încât vom cita toată partea privitoare la atârarea economică a omului: „Ce alcătuește ideea de rob ? întreabă Spencer, și răspunde: „Ni-l închipuim mai întâi ca un om în stăpânirea altuia. Cu toate acestea, pentru ca stăpânirea să nu fie numai cu numele, trebuie să fie realizată prin privergherea asupra tuturor faptelor robului, priveghere făcută în folosul stăpânului. Starea de robie se caracterizează, vorbind exact, prin aceea că robul lucrează silit pentru a mulțumi dorințele altuia. Acest raport de atârare are mai multe trepte. Dacă ne amintim că la început robul este prins în

războiu și că viața lui este în puterea celui ce l'a prins, trebuie să admitem o formă aspră de robie când robul, privit ca dobitoc, este silit a-și cheltui toate puterile în folosul stăpânului. După alt sistem mai blând, deși robul lucrează mai ales pentru stăpân, i se dă însă un timp scurt în care să lucreze pentru sine și o bucată de pământ pe care să o semene ca să se poată hrăni mai bine. O îmbunătățire mai nouă îi dă voie de a vinde roadele bucății de pământ și de-a ține pentru sine banii luați. În sfârșit, ajungem la o formă și mai bună, care se arată când unul care a fost om slobod avându-și pământul său, este pus prin cucerire, în starea de „servaj”; atunci, trebuie să dea stăpânului, în fiecare an, o câtime hotărîtă de muncă ori de roade, ori de una și de alta, rămânându-i cealaltă parte pentru sine. În sfârșit, în unele împrejurări, robul avea voie să se ducă ori unde, să muncească ori să facă negoț, cu condiția de-a plăti stăpânului o sumă hotărîtă pe an. Ce ne face să zicem, în aceste cazuri, că robia este mai aspră sau mai blândă? Este lucru clar că părerea noastră este hotărîtă după gradul de constrângere sub care individul muncește pentru alții în loc de-a munci pentru sine. Dacă toată munca robului este a stăpânului, robia e grea; dacă dimpotrivă, partea luată de stăpân e mică, robia e ușoară. Să mergem acum mai departe. Să presupunem un proprietar mare și că proprietatea lui precum și robii sunt puși sub îngrijirea fideicomisilor; ori să presupunem că proprietatea împreună cu robii este cumpărată de-o companie. Starea robului fi-va oare mai bună, dacă este nevoit a da degeaba aceeași câtime de muncă? Să presupunem că înlocuim compania prin comunitate: va fi vreo deosebire pentru robi, dacă i se ia tot atâta muncă, dacă tot atât de lung timp va munci pentru alții și iarăși tot atât de scurt cât și înainte îi va rămânea pentru sine? Chestia de căpetenie este să știm: cât timp e nevoit robul să lucreze pentru alții și cât pentru sine? Gradul de robie se schimbă cu raportul între ceea ce este silit să dea și între

ceea ce-și poate păstra, fie stăpân un individ or societatea întreagă, nu-i deosebire". (L'individu contre l'Etat, pag. 50—51).

Aici nu numai că este explicat de minune ce este atâr-narea economică și arătat că atâr-narea economică este mai de căpetenie în alcătuirea ideii de rob, — dar chiar ni se spune cum să judecăm gradul de robie. Așa dar, după Spencer, atâr-narea economică urmează dela cât lucrează omul pentru sine și cât i se ia de către alții. Deci dacă lui A i se va lua din muncă o treime și lui B două treimi, atunci amândoi vor fi dependenți din punctul de vedere economic. se schimbă după partea ce se ia din munca individului, acesta va fi liber când nu i se va lua nimic din roadele muncii, sau când individul va fi stăpân pe rodul integral al muncii sale.

Să rezumăm cele zise. Omul e liber când nu atâr-nă de mediul ce-l înconjoară. Acest mediu se împarte în două: în mediul natural și prin mediul ^{natural} artificial înțelegem toată natura ce înconjoară pe om; sub nume de mediu artificial înțelegem organizarea viețuirii împreună a oamenilor, adică mediul artificial este creat de oameni. Mediul social, artificial, l'am împărțit în mediu politic și mediu economic. Astfel dar, pentru a fi liber omul trebuie să fie neatâr-nat de mediul natural, de cel politic și de cel economic. Absolut liber, adică liber cu desăvârșire, nu va fi omul nici odată, față cu mediul natural, dar neatâr-narea lui față cu acest mediu este la gradul cel mai înalt când poate lupta cu natura folosindu-se de toate cuceririle tehnice și științifice. Neatâr-narea de mediul politic înseamnă că omul să fie stăpân pe voința și lucrarea sa. Neatâr-narea de mediu economic înseamnă, când omul este stăpân pe rodul întreg al muncii sale. Ca încheere din cele spuse este că „omul este liber când stă la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura, când e stăpân pe viața și acțiunea sa până când nu se atinge de voința și de acțiunea altora și când e stăpân pe tot rodul

muncii sale" *). Robia fiind negarea libertății, omul rob poate fi definit astfel: „Este cineva rob când în lupta sa cu natura stă mai prejos decât cultura epocii, când nu-i stăpân pe voința și acțiunea sa și când nu-i stăpân pe rodul întreg al muncii sale”. Intre aceste două extremități, între libertate și robie pot să fie mulțime de grade, mulțime de cazuri ce întâlnim în istoria omenirii. Astfel unii indivizi, ori unele clase, pot să stea la nivelul cultural al epocii, fără a fi stăpâni pe voință ori pe roadele muncii lor înșile, pot unii să fie stăpâni pe voință fără a fi și pe roadele muncii. Această mulțime de cazuri cari s'ar putea deduce teoretic și cari au și fost în adevăr, sunt foarte însemnate și trebuie studiate. Acum însă nu putem să vorbim despre dănele.

Ne-am propus să căutăm ce este libertatea, să limpezim un termen așa de încurcat, să găsim un criteriu, o măsură a libertății; aceasta am și făcut pe cât ne-au îngăduit puterile și locul. Acum să aplicăm criteriul nostru la societatea de azi și la societatea pe care o vor socialiștii și să vedem: organizația burgheză, actuală, ori societatea viitoare, cum o așteaptă socialiștii, dă individului libertate mai mare. Cu definiția ce am dat libertății, definiție care nu se contrazice nici cu a lui Spencer, căci a noastră este numai mai largă **) să vedem unde e robia: în societatea burgheză ori în cea socialistă ?

---

*) Am definit ce însemnează om liber în loc de cuvântul abstract libertate, dar din cele spuse ese și definiția libertății: „Libertatea este neatârănarea omului de mediul natural, etc.”.

**) Spencer ia în seamă numai atârănarea economică, noi am ținut seamă și de cea politică, precum și de cea de mediul natural. De altmintrelea ne unim cu Spencer că în epoca noastră mai ales atârănarea ori neatârănarea economică este chestia principală și tocmai aceasta e argumentul nostru cel mai puternic, cum vor vedea mai departe cititorii noștri.

ROBIA IN SOCIETATEA MODERNA

În capitolul trecut am stabilit condițiile ce ar trebui îndeplinite pentru ca omul să poată fi socotit liber. Iată-le: omul este liber când stă la nivelul cultural al epocii sale, în lupta cu natura; când e stăpân pe viața și lucrările sale, întrucât nu se atinge de viața și faptele altuia; când e stăpân pe tot rodul muncii sale. Să vedem acum dacă în societatea de azi se împlinesc asemenea condiții, dacă nu pentru toți oamenii, cel puțin pentru cei mai mulți dintr'înșii.

1. „Omul este liber când în lupta pentru traiu stă la nivelul cultural al epocii sale”. Dacă luăm societățile civilizate ale apusului european, și numai de dănsese poate fi vorba, atunci trebuie să mărturisim că privite în total (adică neținând seamă de clase și de lupta de clase) stau la nivelul cultural al epocii în această privință. Toate descoperirile științifice sunt întrebuințate în industrie, ale chimiei se țin în seamă în agricultură, drumul de fier care leagă cele mai depărtate colțuri ale Europei, trece peste văi, prin păduri, prin munți uriași, ca Saint Gothard; telegraful leagă toată lumea; vapoare mărețe cutreeră oceanele; fabrici mari, mașini alese fac munca de sute de ori mai rodnică decât în vremurile vechi. Dacă societățile europene stau la nivelul cultural al epocii în lupta cu natura, ar trebui ca fiecare cetățean să se folosească de biruințele câștigate de om asupra naturii. Așa ar trebui să fie după toate regulile bunului simț și ale logicii sănătoase. Dar tocmai aici se vede un lucru

atât de ciudat cât și de dureros. Cea mai mare parte din locuitorii țărilor celor mai civilizate trăesc tot așa, dacă nu chiar și mai rău, decât acum cinci sute de ani, când nivelul cultural și mijloacele de luptă cu natura erau de sute de ori mai proaste decât în zilele noastre. După cercetările unor oameni ca Rogers și Cobbett lucrătorii englezi trăiau acum cinci sute de ani în urmă mai bine decât azi și nu numai relativ ci chiar absolut, adică se îmbrăcau mai bine, se hrăneau mai omenește, ședeau în locuințe mai sănătoase. Deși nivelul cultural în lupta cu natura era mai jos, nespus de mai jos, poporul trăia mai bine. Fără întrebuițarea puterii aburilor, fără drumuri de fier, etc., majoritatea trăia, mai ales relativ, mult mai omenește decât acum.

Care-i pricina? Organizația socială cea atât de nedreaptă și de mârșavă care monopolizează toate puterile culturii înaintate în folosul unei minorități neînsemnate *). Din acest punct de vedere omenirea e mult mai roabă decât înainte vreme.

2. „Omul e liber când e stăpân pe viața și acțiunea sa, fără a atinge viața și acțiunea altora”. În societățile moderne este o minoritate care nu numai că e stăpână pe viața și acțiunea sa, dar chiar pe viața și faptele altora. Astfel de minoritate însă a fost în toate societățile istorice. Cât despre cei mai mulți oameni, apoi ei numai stăpâni pe viața și faptele lor nu-s. Nu mai vorbim de birocrațimea în care domnește principiul autoritar; nu mai vorbim de armată, unde fiecare cetățean trebuie să petreacă o parte a vieții sale într'o robie desăvârșită, să-și piardă cu totul stăpânirea asupra vieții și faptelor sale; nu vorbim despre aceste așezăminte

---

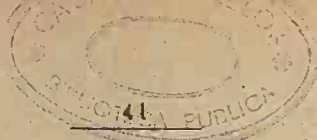
*) Nu-i vorbă și poporul muncitor se folosește de unele urmări ale supunerii naturii, de pildă de drumurile de fier, de telegraf, vapoare, etc.; dar așa de puțin încât putem să le trecem cu vederea. De altmintrelea de multe ori muncitorii merg alături cu șinele drumului de fier, pe jos, neavând bani ca să cumpere bilet.

urâcioase, pentru că nimeni nu le-a înfierat mai strașnic decât însuși dl. Spencer. Vorbind însă de temelia societății moderne, de salariat, de așa poreclitul contract liber între stăpân și slugă, contract atât de plăcut d-lui Spencer. Salariații de azi, începând cu inginerii, tehnicianii, și sfârșitnd cu muncitorii simpli, și mai cu seamă acești din urmă cari alcătuiesc majoritatea societății, sunt ei stăpâni pe viața și faptele lor? Credem că nimeni nu va avea părere deosebită în această privință. Muncitorii cari lucrează 12 până la 14 ceasuri pe zi sub biciul stăpânului, se scoală cu clopoțel, se duc la muncă iarăși cu clopoțel, nu seamănă oare mai mult a turme de robi decât a oameni liberi? În timpul cât lucrează în fabrici ori pe moșia cuiva, muncitorul e vândut rob; dar chiar acasă, după se sfârșește ceasurile de muncă, este el mai slobod? Poate el avea orice principii politice va găsi de cuviință? Niciodată. Ci trebuie să aibă credinți politice și sociale după placul stăpânilor, altfel nu-i mai primește nimeni, pierde munca și salariul, deci nu mai are chip de trăit. Dar ni se va zice: „Da, lucrătorul tocmindu-se la stăpân pierde, se înțelege, întrucâtva stăpânirea asupra vieții și faptelor sale, dar o pierde de bună voe, prin contractul liber, nesilit de nimeni, prin urmare principiul libertății rămâne neatins”. Chiar așa să fie, chiar de s’ar vinde lucrătorii de bună voe, tot ar fi adevărat cele spuse de noi. Cercetând starea societății găsim milioane de oameni cari nu-s de loc stăpâni pe viața și faptele lor, ci atârnă de voința altora; dar afară de acestea am greși zicând că muncitorii vând munca și odată cu dânsa și libertatea prin contract liber, neasupriți de nimeni. Ei sunt siliți de foame să facă lucrul acesta. Intr’o societate în care pământul și toate uneltele de muncă sunt monopolizate, adunate în mâinile câtorva privilegiați, poporul lipsit de unelte de muncă, e silit a se tocni la stăpân, e nevoit sub pedeapsa de-a muri de foame; așa că mult cântata libertate a contractului se reduce la libertatea de-a muri de foame. Această puțință însă au avut-o oamenii

întotdeauna. Robul din vechime putea și el să zică: „nu vreau să muncesc stăpânului, sunt liber”, și pentru a nu mai fi rob, putea să se spânzure, ori să nu mănânce nimic și să piară de foame. Libertatea cumpărată cu prețul vieții, prin moarte, se înțelege că nu o poate lua nimeni, nici într-o societate, și altfel de libertate nu au muncitorii salariați. Spencer însuși înțelegea odinioară foarte bine cum prin concentrarea uneltelor de muncă în mâna câtorva bogați, se nimicește toată libertatea celorlalți. Iată ce zice dl. Spencer despre proprietatea individuală asupra pământului în cartea sa „Social Static”.

„Justiția nu admite proprietatea asupra pământului — pentru că dacă o parte a pământului poate fi a unui individ, care o ține pentru trebuința sa proprie ca pe un lucru asupra căruia are drept exclusiv, tot astfel celelalte părți ale pământului pot fi ținute cu același drept, și așa toată fața planetei noastre ar putea să cază în mâinile câtorva inși. Iată atunci dilema la care se poate ajunge:

„Dacă toată fața locuită a globului ajunge proprietatea exclusivă a câtorva familii, în acest caz acei cari nu sunt proprietari n’au nici un drept de-a avea loc pe pământ. Aceștia din urmă există numai prin toleranță, sau sunt toți uzurpători, și numai cu voia stăpânului de pământ găsesc un loc pe care să-și pună piciorul, și dacă stăpânii pământului ar voi să nu le dea acest loc, atunci oamenii aceștia fără de pământ pot fi surghiuniți pentru totdeauna din lumea aceasta. Dacă admitem dar, că pământul poate fi supus proprietății exclusive, urmează că tot globul poate fi proprietatea câtorva inși, domeniul lor privat, și în acest caz, toți cei cari n’au pământ nu și-ar putea exercita facultățile, și chiar n’ar putea să existe decât cu consimțământul proprietarilor. E lucru lămurit dar, că proprietatea exclusivă calcă în picioare principiul libertății, pentru că oamenii cari nu trăesc și nu se mișcă decât cu voia altuia, încetează de-a fi ființe libere ca și stăpânii lor. Nici lucrul, nici chiar împăr-

țirea egală a pământului nu pot da naștere dreptului absolut și exclusiv, pentru că ajungând la marginile sale extreme, un asemenea drept dă naștere despotismului desăvârșit al proprietarilor și întotdeauna legile votate de parlament sunt negarea unui asemenea drept. În fine, teoria dreptului colectiv al moștenirii funciare, recunoscută fiecărui om, este potrivită cu progresul și cu civilizația și oricât ar fi de grea realizarea acestei teorii în practică, totuși dreptatea cere să se îndeplinească”. Se înțelege că întocmai așa este și în privința celorlalte unelte de muncă. Dacă uneltele de muncă industrială (fabrici, mașini, etc.) s’ar strânge în mâinile câtorva familii, atunci toată mulțimea de muncitori industriali vor fi nevoiți a se tocni la acești stăpâni și dacă le-ar veni gust acestor familii de-a închide fabricile pentru câteva luni, tot poporul ar fi în primejdie de-a pieri de foame. Iată cum în societatea de azi în care ființează proprietatea individuală, dreptul acesta face să se nască despotismul cel mai desăvârșit al proprietarilor; iată cum o asemenea întocmire socială nimicește libertatea majorității omeniilor și arată ce minciună este contractul liber.

3. Să trecem la a treia și cea mai de căpetenie condiție, care trebuie să fie îndeplinită pentru ca omul să fie în adevăr slobod; adică trebuie, cum am spus, „ca omul să fie stăpân pe rodul întreg al muncii sale”. Pentru Spencer aceasta este condiția de frunte până într’atâta încât nici nu mai pomeneste de celelalte chestii de frunte. Ne zice el, este să știm: cât timp e silit robul să lucreze pentru alții și cât pentru sine. Gradul robiei se schimbă odată cu raportul între ceea ce este silit să dea și între ce poate păstra pentru sine”. (Vezi „L’Individu contre l’Etat”, pag. 50—51). Suntem și noi de această părere. În adevăr, în această chestie putem găsi nu numai un mijloc de-a măsura robia, ci chiar izvorul ei. În vremurile îndepărtate, cari se pierd în întunericul timpului, când omul de abia putea produce cât îi trebuia ca să se hrănească, robia a fost cu neputință. Pentru ce ar robi cineva

pe altul, când robul nu poate produce mai mult decât atâta cât îi trebuie lui spre a-și ține viața și stăpânului nu i-ar putea rămâne nici un folos? Atunci pe sălbatecul prins în luptă îl mâncau ca pe ori ce alt vânat, dar nu-l făceau rob. Mai pe urmă, când cu dezvoltarea omenirii, prin cooperare și împărțirea muncii, rodnicia muncii a crescut așa că omul putea produce mai mult decât îi trebuia pentru hrana zilnică și pentru îndeplinirea altor nevoi, s'a întemeiat și robia. Însă cu cât se dezvoltă omenirea mai mult, cu cât din pricina îmbunătățirii uneltelor, din a cooperării, împărțirii muncii, etc., se făcea mai roditoare munca omului, cu atât mai mare era prisosul ce putea să rămână stăpânului. E stabilit că dacă vom presupune ziua de muncă de 12 ceasuri, din cari 9 întrebuintate pentru a produce hrana muncitorului, atunci 3 vor rămâne pentru a da folos stăpânului. Dacă va crește rodnicia muncii așa încât un om să poată trăi cu roadele unei munci de 6 ceasuri, atunci stăpânul va putea lua rodul celorlalte șase; deci robia va fi de două ori mai mare. Prin urmare, dacă e drept „că gradul robiei se măsoară de pe raportul între ceea ce e silit muncitorul să dea și între ce-i rămâne pentru sine”, atunci, pe câtă vreme vor fi pe lume stăpâni și muncitori, robia va crește cu propășirea economică a omenirii. Am spus că acum 500 de ani, muncitorii din Anglita, patria d-lui Spencer, trăiau mai bine decât acum, ori cel puțin nu mai rău, deși productivitatea și producțiunea erau mult mai mici decât acum.

Toată creșterea rodniciei muncii e luată dar de alții, prin urmare pe poporul de azi îl despoae mai mult decât înainte, prin urmare robia e mai mare acum decât cu cinci sute de ani în urmă. Iată și câteva date luate din cartea lui I. Sketchley în privința Creșterii bogăției în Anglita: în 1823 dl. Lowe a socotit cât producea Anglita într'un an și a aflat că 261.000.000 pfunzi sterlingi, adică 12 sterlingi pe

cap, dacă s'ar fi împărțit deopotrivă la toți locuitorii *).

În 1882, dl. Mulhall a stabilit producțiunea anuală de 1.247.000.000 sterlingi, deci câte 33½ l de locuitori (lăsăm sutimile). Dacă vom lua valoarea produsă de un locuitor, apoi în mijlociu va fi următoarea: în 1823: 48 l, 6, 8 d **): în 1840: 80 l, 6 s, în 1871: 137 l, 10 s, și în 1878: 171 l, 9 s. Cu alte cuvinte producțiunea unui lucrător în 60 de ani s'a împărțit. Să vedem acum bogăția întreagă a Angliterei: în 1823, dl. Lowe o socotește de 2.000.000.000 l; în 1882 Mulhall o stabilește de 8.720.000.000 l. Și această strașnică creștere a bogăției s'a întâmplat în cei din urmă 60 de ani, când toate descoperirile mai mari industriale se făcuseră de mult și se întrebunțau; dar cu cât mai mare trebuie să fi fost creșterea în răstimp de 500 de ani, adică de pe la 1350 până azi ?

Dar lucrătorii trăind tot așa, dacă nu mai rău decât atunci, toată creșterea productivității trebuie să intre în buzunarele nesățioase ale exploatatorilor. Dacă e adevărată definiția d-lui Spencer, e ușor de înțeles că poporul muncitor va fi cu atât mai rob cu cât se va desvolta mai mult progresul economic al omenirii, dacă se va păstra organizația socială de acum. În adevăr Ricardo a arătat că salariul muncitorului e în mijlociu de-opotrivă cu strictul necesar pentru a-i ține viața. Am arătat aiurea ***) că teorema aceasta, cu baza ei științifică, dată de Karl Marx este foarte adevărată.

Însă dacă e adevărată teorema lui Ricardo, adevărată trebuie să fie și încheerea noastră. Se înțelege, dacă partea lucrătorului este ceea ce trebuie numai decât pentru ținerea vieții, dacă salariul adevărat, adică socotit nu în paralel ci în locuință, hrană, îmbrăcăminte, nu se schimbă mai de loc.

---

*) l înseamnă pfunzi *sterlingi* (25 fr.), s este un *shilling* (1 fr. 25) și d o *pence* (1½ centime).

**) Vezi: A review of European society by Sketchley, pag. 119, 120, etc.

***) Vezi: „Karl Marx și economiștii noștri“.

ori foarte puțin, atunci toată creșterea productivității muncii intră în punga exploatatorilor, atunci cu cât crește rodnicia muncii cu atât mai mare parte din produsul național intră în punga stăpânilor. Să presupunem că cu vre-o cincizeci de ani în urmă, lucrătorul producea pe an 1000 de franci; raportul între valoarea produsă și între partea ce-i rămâne muncitorului va fi: $1000:500=2:1$; acum dacă în acești 50 de ani presupuși productivitatea muncii a crescut de patru ori, adică este de 4000 de fr. raportul va fi $4000:500=8:1$; adică robia s'a făcut de patru ori mai mare, când productivitatea a crescut de asemenea de patru ori. Chiar economiștii cari neagă adevărul teoremei lui Ricardo nu îndrăznesc a zice că salariul crește proporțional cu productivitatea muncii, ci spun numai că se mărește întrucâtva. Chiar și după dâșii, se ia din ce în ce mai mare parte din rodul muncii lucrătorului: deci după definiția lui Spencer, „robia muncitorului de azi crește împreună cu creșterea productivității muncii, cu creșterea progresului economic al omenirii”. Iar dacă vom primi de bună teorema lui Ricardo, dacă vom admite că salariul adevărat al lucrătorului este acum tot așa de mare ca acum 500 de ani în urmă (cel puțin pentru Anglia, patria d-lui Spencer), atunci va trebui să zicem: „In societatea burgheză gradul robiei muncitorului crește împreună și proporțional cu creșterea progresului economic al societății”. Această încheiere este nestrămutată dacă primim definiția lui Spencer.

Dar ne vor zice: dl. Spencer vorbește de robi, de oameni cari sunt siliți să dea o parte din roadele muncii lor, pe când proletarul de azi se învoește de bună voe cu stăpânii, prin contract liber. Dar cum ar putea el să nu se tocmească, i-ar fi cu puțință oare să nu dea o parte din roadele muncii sale, când e amenințat de foame? Azi în societatea burgheză robia clasei producătoare este mai mare decât în toate timpurile trecute, din pricină că azi productivitatea

muncii e mai mare decât ori când; mai mult, robia merge crescând din ce în ce ținându-se pas cu pas cu progresul economic al omenirii. Cum a putut deci da dl. Spencer această definiție a robiei, care este cea mai grozavă condamnare a industrialismului burghez, atât de iubit de d-sa? Cum a putut să dea această definiție a robiei și tot odată să nu-i vadă urmările logice; mai mult, cum a putut să creadă că o definiție menită a fi arma cea mai înfricoșătoare în mâinile socialiștilor, cum a putut să creadă că-și vor croi dintr'însă argumente zdrobitoare împotriva noastră? Nu-i chip de înțeles. Putem zice tot ce am mai zis în „Karl Marx și economiștii noștri” despre Lavelaye: „Aici s'a dovedit iarăși, că oricât de învățat să fie un om, fie el nu numai Lavelaye, dat chiar un Spencer ori un Darwin, când e stăpânit de interesele castei în loc de-a fi de nepărtinirea științifică, omul acesta va da la iveală îndărătnicie și va scrie prostii”. Când am scris aceste cuvinte, nu citisem încă volumul al III-lea din Sociologia lui Spencer, iar „Comming Slavery” nu apăruse încă. Ne pare rău că dl. Spencer ne-a dat dreptate și încă așa de curând. Analizând dar a treia condiție cerută pentru ca să fie omul liber, am aflat că majoritatea omenirii de parte de a fi slobodă, e mai robită decât în timpurile trecute.

Am analizat libertatea în societatea de azi, privind organizația socială ca stând locului. Să spunem câteva cuvinte și despre societatea privită în mișcare, în mersu-i evolutiv. În această împrejurare două lucruri ni se înfățișează mai limpede: creșterea neatârării societății omeniești față cu natura și tot odată creșterea atârării economice între membrii aceleiași societăți. Despre creșterea puterii omului asupra naturii am vorbit, dealtmîntrelea nici nu este nevoie de dovezi, asemănând un trib sălbatec și societatea civilizată de azi, vedem cât de tare a crescut puterea omului în această privință. Tot atât de lămurită este și creșterea atârării economice între inșii ce alcătuiesc societatea. În adevăr, să luăm de pildă un trib sălbatec, preistoric: oamenii se hrăneau cu

fructele copacilor. cu pești, raci, animale, etc. Locuiau în peșteri. În aceste triburi omul atârna economiceste foarte puțin de alt om; dacă ar fi rămas singur ar fi trăit tot atât de bine cât și cu ceilalți împreună, dar era foarte supus naturii. adevărat rob.

Să luăm acum țăranul din veacul de mijloc, ori pe al nostru dela începutul veacului al XIX-lea. Țăranul își îndestula prin munca sa și a familiei sale mai toate nevoile. El și cu femeia lucrau pământul, creșteau vite, făceau case, țeseau haine, își agonisneau toate cele. Avea însă nevoie de fierar pentru plug și alte unelte, de olar pentru strachini și oale. Deci țăranul atârna de societate mai mult decât sălbatecul, dar de natură nu mai era așa de stăpânit: de frig, de ploaie și vânt se adăpostea într'o casă; purta haine, avea drumuri, lucra pământ și strângea roadele; nu mai era robul naturii. Dar în schimb se făcuse mai dependent cu ceilalți oameni, mai atârnat de dânșii. Să trecem la timpurile noi. Puterea omului asupra naturii a crescut nespuse de mult și în această privință am lăsat departe în urmă toate epocile trecute ale dezvoltării omenirii. Dar atârnamea oamenilor unul de altul a crescut. Țăranul din veacul de mijloc putea, cam greu, dar putea să se despartă de alți oameni și să trăiască singur cu familia lui. El ar fi lucrat pământul, ar fi crescut vite, și-ar fi făcut casă, haine, etc. ca și mai înainte. Luați însă un muncitor care știe să învârtească toată ziua un șurub ori să taie sârmă pentru făcut ace și puneți-l undeva despărțit de societate. Ce se va întâmpla? Putea-va trăi? Pâinea și-o cumpără dela brutar, care ia făina dela negustor și acesta o aduce cine știe de unde, poate din America; ghetele se fac la Paris, dar pielea a venit din Australia; casa în care trăește e zidită de alții, de un șir întreg de specialiști; iar materialul e adus din cele patru colțuri ale lumii; în scurt muncitorul din fabrică atârna de mii de alți muncitori, parte din țara lui și parte de peste nouă țări și nouă mări. În vârsta de mijloc omul punea calul la trăsură și pleca după nevoile

sale. Plecarea și ajungul la locul hotărît atârna de prevederea și priceperea sa. Treaba lui era să bage de seamă să nu i se rupă căpăstrul, să-i fie calul înhămat bine, etc. Acum pleacă omul cu trenul: ceasul plecării nu atârna de dânsul, tăria și bunătatea vagonului iară nu, viața călătorului atârna de mecanic ori de alt slujbaş pe care nici odată nu l-a văzut. Nu-i vorbă, în vârsta de mijloc nu putea face mai mult de 80 de kilometri pe zi, pe când astăzi faci și o mie; nu putea trece peste râuri mici, iar noi trecem fluvii, pătrundem prin inima munților cu o iuțeață înspăimântătoare; dar ce-am câștigat în neatârnaire față cu natura, am pierdut față cu semenii noștri. Același lucru îl aflăm analizând mii de alte fapte și deci putem întemeia următoarea lege: cu cât se dezvoltă omenirea cu atât crește neatârnairea față cu natura; dar cu atât oamenii sunt mai tare legați între ei, atârna mai mult unul de altul.

De aici însă nu urmează că am putea numi asemenea legătură politică și economică, robie; ea poate ființa fără a robi pe oameni. Aici nu analizăm sclavia politică în societatea de azi. Spencer însuși a biciuit-o atât de tare încât ajunge să trimitem pe cititori la volumul al III-lea din „Sociologie” și la „L'Individu contre l'Etat”. Analizăm pe cea economică. Noi zicem că e foarte cu puțință și chiar numai decît folositor că prin creșterea legăturii între membrii societății să nu se întemeieze robia. Așa de pildă să presupunem că eu singur pot să-mi îndeștulez toate nevoile mele: să-mi ar pământul, să-mi fac haine, casă, etc. Se înțelege că toate acestea le voi face, dar proaste și păcătoase. Să zicem acum că întovărășindu-mă cu alți nouă inși, ne-am împărți treburile încât unul să facă numai haine, altul numai case, altul să are, etc. Se înțelege astfel, specializându-se fiecare în munca sa, noi cu toții vom fi mult mai bine îngrijiți, vom avea toate cele trebuitoare, vom progresa în lupta față cu natura, vom fi mai neatârnați; dar deși vom fi mai legați unii de alții, deși vom atârna de noi, această atârnaire nu va fi de loc

robie economică, toți vor produce și vor produce foarte bine, și atât atât. Pentru ca atârănarea noastră să nu se prefacă în robie, în nenorocire pentru noi toți, se cere organizație înțeleaptă, pentru ca să se știe cum și cât se va produce și cum se va împărți; altfel se înțelege cooperarea noastră poate fi izvor de robie. Așa de pildă, unii din noi având unelte de muncă, pot să se folosească de această împrejurare și să pună pe ceilalți să le lucreze, în vreme ce ei se vor plimba; aici e vădit că pentru o parte din noi cooperarea va fi pricină de robie; pe de altă parte din lipsă de înțelegere între noi, din lipsă de organizare cum se cade, poate să se întâmple, să ne apucăm cu toții de făcut haine și case și să rămânem fără hrană, ori să ne apucăm de făcut case și de ale hranei și să n'avem cu ce ne îmbrăca. În asemenea împrejurări, cooperarea noastră în loc de-a ne sluji pentru creșterea puterii în luptă cu natura, o va micșora, ne va robi și pricina robiei va fi lipsită de organizație bine alcătuită. Iar dacă asemenea organizație se arată necesară numai decât într'o societate de zece inși, cât de neînălăturată va fi nevoia în societatea modernă, atât de complicată, și în care împărțirea muncii a ajuns până la a specializa un om la învățitul aceluiași șurub, ori la tăiatul sârmei pentru ace; într'o societate în care cooperarea e așa de mare, într'o societate care cuprinde milioane de membri legați așa de strâns, în care organismul total este atât de simțitor? Să vedem în această societate modernă, care este organizarea economică ori care este principiul, regula de căpetenie care hotărăște producția și împărțirea roadelor muncii. Principiul este concurența liberă, așa numitul *laissez faire, laissez passer*, principiu propovăduit și de dl. Spencer. Ciracii acestei reguli ne zic: „Nu vă amestecați în treburile societății, între membrii societății, își va găsi ea echilibrul prin jocul neîmpiedecat al puterilor sociale, lăsați-o în pace, în voia concurenței”. Se înțelege că principiul dus la absurd, ne împinge la sfărâmarea organismului social, la haos. După asemenea înțelepte cugetări, drumul de fier care

cere un serviciu foarte mare și bine organizat după un plan. n'ar putea să fie după principiul de mai sus. Trenurile ar trebui să se ciocnească, și să se sfarme în fiecare zi, telegrafele, poșta n'ar putea lucra. Ba mai mult, pielea cea atât de scumpă a burghezilor ar fi în primejdie, pentru că n'aveți decât să vă țineți o singură zi de regulă că nici o organizație să se amestece în treburile sociale și burghezimea va pieri. Se înțelege dar, că apărătorii concurenței libere sunt departe de-a merge așa, de departe. După dânsii statul de azi trebuie să trăiască însă numai pentru a apăra interesele insului împotriva altor inși, pentru a sprijini **justiția, dreptatea**. Să sprijinească justiția ! Ce vorbă mică, dar cât de bine dă pe față toate gândurile burghezimii ! Ce însemnează justiție în ziua de azi. Nimic alta decât a face să fie toate legile ținute în seamă. Dar ce sunt legile ? Nimic alta decât exprimarea relațiilor adevărate de putere înăuntrul societății. În antichitate legile arătau relațiile întemeiate pe robie, în vârsta de mijloc pe cele feudale, acum pe cele burgheze. Legile fac sfântă o stare de lucruri. A zice dar că statul să țină între inși justiția, respectul pentru legi, înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin, că toată datoria statului este de a ține neschimbată organizația socială de acum: împărțirea în clase dușmane, capitaliști și proletari; despoierea muncitorilor de către cei ce-s stăpâni pe uneltele de muncă, etc. Un Spencer din societatea antică, de pe vremea robiei, ar fi putut zice să statul trebuie să facă dreptate, să facă legile a fi ținute în seamă și mai mult să nu se amestece în treburile societății; ar fi putut zice astfel fără de a înceta cu robia, ba dimpotrivă, arătând că pricepe foarte bine interesele clasei sale, ale clasei stăpânitoare de robi. În adevăr, robia era pe atunci un așezământ sfânt prin legi, prin justiția societății. Când zicea deci pe atunci că statul trebuie să silească pe membrii societății a nu călca justiția, spunea tot odată că statul trebuie să nu lase pe robi să se facă și ei oameni slobozi, ci să-i omoare, dacă ar îndrăzni să se răscoale. Așa cerea pe atunci

justiția. Asemenea și acum. Impărțirea în clase, capitaliști și proletari, lupta de clase și de interese, e sfințită de legi, e primită de „justiție”. Când spune deci dl. Spencer că statul trebuie să facă a fi ținută în seamă justiția, nu spune altceva decât că trebuie să apere domnia capitaliștilor împotriva muncitorilor, să-i silească pe aceștia să dea o parte din roadele muncii, de sufletul dracului, ori mai bine în pungile clasei domnitoare; adică statul să sprijinească organizația de azi cu toate ticăloșiile ei. Insărcinarea ce se dă statului este, slavă domnului, destul de largă, este din cale afară de mare, cum văd cititorii noștri, dl. Spencer se crede priceput fiindcă a făcut o întorsătură de frază nevinovată la față. Dar dacă d. Spencer dă (pe înconjur, nu de-a dreptul) poruncă statului să sprijinească prin putere păcătoșiile actuale, toată robia modernă, pe de altă parte îi neagă dreptul de-a face școli pentru săraci, spitaluri pentru bolnavi sub cuvânt că amestecarea aceasta duce către robie, către atârănare prea mare de stat”.

Dar mai sunt și altfel de relații sociale, în cari nu dă voie d. Spencer să se amestece statul: anume în cele economice. Inșă la dreptul, ce nevoie are de asemenea amestec? Odată ce societate e împărțită în două clase, capitaliști și proletari, odată ce statul înarmat din creștet până ’n călcâe, adică justiția, apără interesele clasei domnitoare, stând cu o mână pe pușcă și cu alta pe codul civil și penal, la ce să se mai amestece? Salariatul și fără de aceasta este rob capitalismului.

Totuși concurența liberă nu este izvor de robie numai pentru clasa supusă, ci și pentru burghezime, pentru societatea întreagă. În această privință nu putem decât să repetăm ceea ce am zis în „Ce vor socialiștii” *)? Acolo am arătat că libera concurență, legea ofertei și a cererii, cari sunt re-

*) Lucrare apărută în editura Partidului Social-Democrat.

gulatoarele producției în societatea modernă, nu-s în stare să pună în armonie producția și consumarea și că din această lipsă de armonie se pricinuesc crizele de supra-producțiune cu toate urmările lor: mărfurile neputând fi vândute, cade prețul, fabricanții se ruinează, fabricile se închid, muncitorii rămân pe străzi pieritori de foame și toate acestea pentru că sunt prea din cale afară de multe produse. Iată ce absurditate groaznică ! O societate în care drept orice întocmire menită a potrivi producția cu consumarea, găsim concurența, care o face să ajungă în starea societății de zece inși presupusă mai sus. Intr'o societate în care nu se produce pentru consumare personală, cum făceau țaranii din vârsta de mijloc, într'o societate în care se lucrează numai pentru schimb, cum fac fabricile din Europa apuseană, și încă nu pentru schimb într'o piață apropiată, națională, ci în piața internațională, în această societate concurența nu poate fi izvor de libertate, ci de robie. Produsele pot face cel mai mare rău producătorilor; pe piață pot fi de prisos și astfel să pricinuiască o criză, să ruineze pe fabricanți și să facă pe muncitori muritori de foame. O mașină îmbunătățită ori născocită de-a întregul, ia munca, deci pâinea zilnică, dela mii de muncitori: un an bun în America poate ruina pe producătorii de grâne din România; o descoperire în luminatul cu electricitate poate ruina pe fabricanții de gaz aerian și aruncă mii de oameni pe străzi. Cât de mare dreptate a avut deci Engels când în „Socialismul științific și socialismul utopic *) a zis că în vârsta de mijloc omul era rob naturii, dar stăpân pe roadele muncii sale, omul în loc de-a stăpâni producțiunea e stăpânit de dânsa”. Apărători așa numitei concurenți libere ne tot spun plini de încântare: „Numai uitați-vă ce urmări minunate aduce principiul nostru”. Dacă unui om din vârsta de mijloc, pe când toate erau regulamentate, dacă

*) Vezi „Originile socialismului științific”, apărută în aceeași editură.

i s'ar zice că o societatea întregă, orașe mari, pot fi îngrijite cu de toate; că milioane de cetățeni pot găsi orice trebuie fără altă regulă decât concurența neîmpiedecată între producători, de bună seamă că omul nostru și-ar fi bătut joc de vorbele spuse, ne-ar fi luat drept nebuni. Și totuși iată orașe cu milioane de locuitori că au toate câte le trebuie, nații întregi produc cât li se cere, fiecare cetățean găsește ce vrea, toți sunt îndestulați fără alt așezământ decât concurență neîmpiedecată și cea mai deplină libertate". Cam așa se laudă burghezii liberali, între cari numărăm și pe Spencer. Cât de neexacte sunt însă aceste laude! Se înțelege că omul din vârsta de mijloc s'ar fi mirat când i s'ar fi spus că prin concurența liberă se pot regula toate relațiile economice și pune în armonie producția cu consumarea; dar oricât de mult s'ar fi minunat, oricât de multe neajunsuri ar fi putut presupune unei asemenea stări de lucruri, oricât de gogonate absurdități ar fi putut prevedea, tot n'ar fi putut să-și închipue atâtea câte s'au împlinit în adevăr. Putea oare el să prevadă crize de supra-producție? Putea oare să-și închipue că mii și sute de mii de oameni se vor ruina și vor suferi lipsuri, tocmai pentru că au produs prea mult? Oare relele de azi nu întrec tot ce-și putea închipui mintea omenească? Altă absurditate, neputința de a găsi de lucru, șomajul; mii de oameni pieritori de foame, căutând muncă și neaflând, omul voinde să producă și întocmirea păcătoasă socială întemeiată pe salariat și libera concurență nedându-i mijloacele! Ce grozavă absurditate! „Fără altă regulă decât libera concurență toți sunt îndestulați”; ne zic ciracii liberii concurențe, idolatorii formulei „laissez faire, laissez passer!”. Cât de bine se văd aici sentimentele egoiste de castă și clasă! Fiindcă domnii burghezi mănâncă bine, trăesc în belșug, apoi își închipue că tot astfel se petrec lucrurile la toți! Dar mergeți în orașele mari civilizate, căutați de sunt cu toții mulțumiți. Veți găsi cel puțin nouă zecimi din popor strâmtorați, veți afla și de cei ce mor în toată puterea cuvântului de foame,

de frig, de lipsuri și asemenea grozăvii se petrec într'o vreme când progresele tehnicii au ajuns așa de mari încât am putea trăi cu toții din belșug, muncind mult mai puțin decât astăzi. Intrați într'un oraș mare, nu zic în timp de crize, dar în vremea când treburile merg bine (lucru foarte neobișnuit), și veți găsi muncitori flămânzi, cari caută de lucru și nu au, veți găsi fabrici în cari ar putea munci muritorii de foame, pierzând valoarea, stricându-se fără să lucreze, în piețe veți vedea materii prime așteptând în zadar să fie cumpărate și prefăcute în mărfuri lucrate. Ce balamuc ! Lucrătorii mor de foame negăsind de lucru, fabricile și materiile prime își pierd valoarea și toate acestea în același oraș chiar ! Ce regulator minunat mai este și libera concurență ! Halal să-i fie ! Burghezii după un dejun stropit zdravăn cu șampanie gădesc toate în cea mai bună regulă ! Dar pier muncitori de foame ! Apoi așa-i și bine, n'a zis oare și apostol „cine nu muncește să nu mănânce *) ? Dar în fața acestui balamuc, în fața acestei harababure, care se cheamă organizație burgheză-capitalistă a societății, cine poate fi sigur pe ziua de mâine ? În fața acestei lipse de regulă în producere, cine poate ști că nu va rămâne pe drumuri pieritor de foame ? Mergeți în orașele mari, în centrele industriale, strângeți cea mai mare parte din norod, nouă zecimi, adunați, nu zicem pe proletari, muncitori, dar chiar pe neguțători, funcționari, ingineri, ziariști, doctori, și întrebați-i care este cel mai mare dușman al lor și dacă își cunosc bine starea, vor răspunde: „ziua de mâine”. Azi au poate cu toții de lucru, poate au venituri mari, poate că le merge bine ca medici, neguțători, ziariști, etc. Cine știe însă dacă mâine concurența, criza nu-i va ruina pe unii dintre neguțători, nu va lua pâinea din gură unor medici, ori ingineri, etc. ? Cine știe dacă ziua de mâine nu va arunca în suferințele sărăciei mii de oameni ? Mai mult, e chiar sigur că va arunca pe unii, nu mai nu se știe pe cari.

*) Vezi „L'Individu contre l'Etat“.

Și tocmai pentru că blestemata zi de mâine lovește orbește, de aceea trăesc cu toții plini de frică, temându-se să nu-i lovească pe dânșii și pe ai lor. Prespuneți un muncitor, fie cu brațele, fie cu mintea, plin de puteri, cinstit, hotărât a lucra cu stăruință. Poate oare fi el încredințat că nu va cădea în sărăcie, cum putea fi încredințat muncitorul din veacul de mijloc? E neîndoelnic că omul din zilele noastre cu hotărârea de-a munci, cu toată hărnicia, nu va putea spune că el și familia lui nu vor cădea în nenorocire. Muncitorul cu mâinile poate rămâne pe drumuri cu nevasta și copiii, când fabrica în care lucrează se va închide din pricina crizei; ziaristul, dacă ziarul la care scrie, va înceta și dacă altele nu vor avea nevoie de munca lui, lucru foarte puțin; doctorul, dacă prin concurența altora mai tineri, mai pricepuți ori mai șarlatani, își va pierde clienții; neguțătorul, la o criză poate să se ruineze. Și astfel ori cu ce s'ar îndeletnici cineva, fără nici o vină se poate trezi aruncat în prăpastia nevoii, în ghiarele sărăciei! Omul modern își pune viața și fericirea la loterie și în orice clipă unii scot biletul pe care e scris sărăcie, și în orice clipă cei mai mulți, fără nici o greșală, pot scoate acest bilet îngrozitor. Astfel de viață care atârnă de întâmplarea oarbă nu este oare o robie, o robie rușinoasă? A nu putea fi stăpân pe viață, a nu putea prevedea ce se va întâmpla mâine, a fi azvârlit în nevoi fără să ai posibilitatea de-a înlătura primejdia, a trăi sub amenințarea unei soarte oarbe și capricioase, nu este robie, robie rușinoasă, stupidă, o robie care înjosește caracterele, omoară puterile, corupe conștiințele, o robie cu atât mai rușinoasă cu cât societatea ajunge roaba produselor sale, a unor întâmplări oarbe, a unui fel de fatum tainic eșit din organizația greșită a societății ori mai bine zis din desorganizarea socială de azi, întemeiată pe concurența liberă și salariat. Această robie modernă poate fi mai puțin crudă decât cea antică, dar mai puțin rușinoasă nu.

„Bine, vor zice ciracii înțeleptei regule: „laissez faire,

laissez passer", bine, să presupunem că libera concurență, temelia socială, ca regulatoare a producției și aducătoare de armonie între consumare și producere, să presupunem că are toate urmările rele câte le-ați înșirat, că pricinuește crizele, robește pe om de produsele muncii lui, că-l face jucăria întâmplărilor, dar libera concurență este o lege universală a naturii, care în natura organică se chiamă **lupta pentru traiu**. Această luptă este instrument de propășire, pentru că printr'insa pier speciile inferioare și rămân în viață cele superioare, mai puternice, mai potrivite cu condițiunile de viață. Prin concurența liberă, prin lupta pentru traiu, a putut să se desvolte puterea mușchilor, iuțeala mișcărilor și mintea ieului. Astfel și în societatea omenească, ne spune d. Spencer, libera concurență între oameni face să rămână în viață cei mai deștepti, cei mai puternici, cei mai de seamă, cari vor lăsa prin moștenire aceleași însușiri la urmașii lor și astfel specia omenească va merge înălțându-se; iar dacă vă veți amesteca, dacă veți sprijini pe cei săraci, dacă veți face spitale pentru cei nevoiași, școli pentru copiii acelor fără avere, prin aceasta veți ține în viață pe cei cari prin concurență ar fi pierit, veți face să rămână în viață tipuri slabe, nepotrivite cu împrejurările traiului, aceștia vor lăsa urmași la fel ca dâșii și astfel amestecându-vă în treburile societății, veți face să degenereze omenirea *). Această introducere brutală a legii lui Darwin în societatea omenească este argumentul de căpetenie al lui Spencer pentru a apăra concurența liberă. Aici nu putem răspunde pe larg acestei absurde amestecări, vom arăta într'un articol anume toată absurditatea acestui fariseism al învățaților moderni, aici vom spune numai câteva cuvinte, cari vor fi, credem, îndestulătoare pentru a arăta ce

---

*) Nu dăm cuvânt după cuvânt vorbele lui Spencer, ci numai esența lor, nu numai după „L'Individu contre l'Etat“, ci și după „L'Introduction à la science sociale“ și după al III-lea volum din „Sociologie“.

înseamnă în adevăr această așa zisă lege universală a naturii introdusă în societatea omenească.

Mai întâi avem de spus că lupta pentru traiu sub forma cum o aflăm la plante și la animale, n'a fost și nici nu putea fi în vre-o societate omenească. Orice organizare socială neagă sau mai bine schimbă această lege. Ni se spune că puterea mușchilor leului s'a dezvoltat prin ajutorul acestei legi, de asemenea despre iuțeala antilopei și viclenia vulpei. Foarte adevărat. Dar să presupunem că animalele au făcut o societate și că au ținut următorul logos către lei: „Domnule leu, domnia-ta poți să trăești din pradă ca mai înainte, dar să înștiințezi pe dobitocul ce ai de atacat prin trei strigăte puternice, iar de antilope și de alte vite cornute să nu te atingi de loc, ghiarele să nu le întrebuițezi de loc, altfel te vom spânzura”. Ori dacă o asemenea societate ar zice antilopelor: „Puteți fugi de dușmanii voștri, dar să aveți bună-tatea să ne lăsați să vă legăm dintru întâi picioarele și pe urmă fugiți cât vă place, sunteți libere”. Nu e vădit că în asemenea împrejurări nu mai este concurența liberă, lupta pentru traiu sau cel puțin este foarte schimbată. Nu-i tot așa în societatea omenească? Nu ține ea într'o mână codul civil, penal, etc., când zice cetățenilor: „Cutare lucru să nu-l faci că te bag la ocnă, pentru cutare te închid pe zece ani de muncă silnică, pentru cutare te vom spânzura”, când societatea are organe numeroase: poliție și armată pentru a aduce la îndeplinire amenințările, unde mai poate fi vorba de liberă concurență, de luptă pentru traiu ca între animale ori vegetale? Dar ni se va zice: „Bine, dar voiți să se lase libertate desăvârșită pentru lupta între indivizi, fără de amestecul societății organizate? Dar astfel s'ar desființa cu totul societatea și am ajunge în halul dobitoacelor!” Foarte adevărat, răspundem noi, dar nu dorim noi întoarcerea la starea de dobitoace și deci vedeți că trebuie numai decât să se schimbe lupta pentru traiu, să ia altă formă înăuntrul societății și că altfel nici nu-i chip să dureze vre-o societate, dacă înțelegeți

că trebuie să se schimbe lupta pentru traiu, apoi noi voim ca schimbarea să se facă în folosul tuturor. În adevăr, însă până acum lupta pentru traiu s'a schimbat în toate societățile, dar în folosul clasei domnitoare. Asta este și în societatea burgheză. Dacă o analizăm, vedem pe de o parte clasa capitalistă stăpână pe toate bogățiile și pe toate uneltele de muncă, produse tot de poporul muncitor; pe de altă parte aflăm norodul lipsit de cele mai de nevoie, și de uneltele de muncă, prin urmare în adevăr rob al capitaliștilor (lucru pe care l-a recunoscut și Spencer când e vorba de pământ, dar care e adevărat și pentru celelalte unelte de muncă după cum am și arătat mai sus). Organizarea societății burgheze pune înainte un cod civil și criminal, car ecu felurite pedepse lovește pe cei ce s'ar atinge de aceste bogății și unelte de muncă; pentru a nu rămâne amenințările codului numai vorbe goale, această justiție are organizată poliție și armată și când toate sunt gata și bine pregătite, d. Spencer ne îndeamnă: „Acum, domnilor, să trăiască libera concurență, concurați-vă, prin această luptă se vor alege cei mai destoinici, vor pieri toți nevrednicii, și lupta pentru traiu să trăiască !” Tot așa ar fi frumos dacă s'ar apuca oarecine și ar tăia ghiarele leului. i-ar lega câte-și patru labele, i-ar pune botniță și apoi ar slobozi asupra-i un tigrul cu gând să se aleagă dintr'înșii care-i mai tare. Și dureros este să auzi asemenea nedreptate dela un Spencer !

Deci am aflat că în societatea oprită locului, omul e liber când stă la nivelul cultural al epocii, cât e vorba de lupta cu natura; când e stăpân pe viața și pe faptele sale. întrucât nu atinge viața și faptele altora și când e stăpân pe roadele muncii sale.

Punând aceste norme în analiza societății burgheze am văzut că este îndeplinită condiția întâia, dacă privim societatea în întregime; dar dacă analizăm clasele și indivizii ce o compun am văzut că o mână de privilegiați confiscă în folosul lor această libertate față cu natura, lăsând pe cei mai

mulți să trăiască în mizerie, parcă nu s'ar cunoaște nici mașina cu abur, nici electricitatea, nici cultura cea atât de înaintată. Prin urmare această majoritate nu poate fi privită ca stând la nivelul cultural al epocii, deci e roabă.

Trecând la a doua am văzut că în adevăr clasa capitalistă nu numai că e stăpână pe viața și pe faptele sale, dar monopolul bogățiilor și al uneltelor de muncă o face stăpână pe voința și faptele majorității, căreia tocmai îi lipsesc uneltele de muncă și bogățiile nu e stăpână pe voința și acțiunea sa, prin urmare e roabă.

A treia condiție e departe de-a fi îndeplinită. Am văzut că nu este stăpân pe roadele muncii sale, dar cu cât progresa societatea cu atât este nevoit muncitorul să dea o parte mai mare din roadele muncii sale, prin urmare e rob norodul, și robia lui merge înăsprindu-se și mărindu-se pas cu pas pe progresul economic.

Analizând pe de altă parte societatea în mersu-i evolutiv, se vede cum se desvoltă din pricina mersului înainte al societății burgheze un fel deosebit de atârănare, oamenii ajung robii produselor ori producției în loc de-a stăpâni. Omul modern ajunge rob întâmplărilor, robul unei fatalități tainice, care urmează din desorganizarea societății de azi. Deci robie, robie și iar robie, iată ce ne arată analiza societății burghezo-capitaliste.

LIBERTATEA IN SOCIETATEA SOCIALISTA

Înainte de a analiza principiul libertății în societatea viitoare socialistă trebuie să facem câteva observații. Mai întâi vorbind despre libertate în societatea socialistă, nu voim să zicem că atunci omul va fi cu desăvârșire liber: libertatea absolută e lucru absurd, n'a fost, nu este și nu va fi niciodată. Când am vorbit despre creșterea stăpânirii omului asupra naturii, am zis că omul din vremurile noi stă în această privință mai sus decât cel din trecut; de asemenea oamenii ce vor trăi, când avioanele vor fi înlocuit drumurile de fier, iar electricitatea, aburul, vor fi mai neatârnați decât noi, mai sus, deci mai liberi; oamenii cari vor trăi și mai încolo, după ce se vor face descoperiri și mai mari decât întrebuințarea baloanelor și electricității, vor fi și mai liberi și tot așa mai departe, fără ca să ajungă vreodată omul slobod cu desăvârșire. Deci a vorbi despre libertatea absolută este lucru lipsit de judecată. În acest capitol avem de gând să arătăm nu că în societatea socialistă omul va fi cu desăvârșire liber, ci numai mult mai neatârnat decât azi, încât cu drept cuvânt față cu acela, omul de acum poate fi socotit rob. A doua observație este privitoare la cuvintele „societatea viitoare”. Socialismul modern, reprezentantul teoretic al partidelor muncitorești, alcătuită din zeci și sute de mii de inși, nu face planuri, utopii mai mult ori mai puțin frumoase; nu-i arhitectul care să arate planul societății viitoare până la cele mai neînsemnate amănunte. Socialismul științific cunoaște cât de nesocotit lucru ar fi asemenea încercare, știe că amănunțimile vieții sociale atârână dela atâtea pricini deosebite și numeroase încât nici o minte nu-i în stare să și le

închipue dinainte. Socialismul științific află prin analiza societății drumul pe care merge societatea către alte forme economico-sociale, către colectivism, către colectivism, adică spre apropierea colectivă a roadelor muncii, alături cu producțiunea colectivă, care este de pe acum *). Colectivismul în producție și apropiere, iată principiul general, de frunte, al socialismului științific, principiu scos din cercetarea societății de azi. Fiind că formele producțiunii și împărțirii bogățiilor într'o societate au înrăurirea cea mai mare asupra întregii vieți a societății; asupra dezvoltării intelectuale, morale, fizice; asupra legăturilor politice, de familie, etc. E vădit că prin colectivism se vor face schimbări foarte însemnate în toată viața socială. Dar altceva este a arăta că partea cutare sau cutare se va schimba, alta este chiar a hotărî că se va prefăce în cutare sau cutare fel și cu totul altceva a înșira cu deamănuntul cum va fi acea viață nouă. Când doctorul higienist seacă o mlaștină care pricinuește friguri și alte boli, în satele vecine, poate să zică fără greș că poporul din împrejurimi va fi mai sănătos, creșterea numărului locuitorilor mare, etc. Numai atari lucruri generale va putea spune, nu va fi cu puțință să înșire cele mai îndepărtate urmări ale secării mlaștinii. Nu va putea spune lui Stan că viața i se va lungi cu atâția ani de zile, nu va fi în stare să hotărască anume cât se va înmulți poporul și mai ales nu va putea înșira toate schimbările sociale ce această măsură va putea produce în satele vecine.

Toate prezicerile lui pot să fie numai generale: El poate să zică: „Secarea mlaștinii îmbunătățind sănătatea poporului, va urca nivelul intelectual și moral; dar nu poate să spună lămurit cu cât mai cuminte va fi Stan, cu cât mai moral va fi Bran, etc. Și dacă medicina nu poate prevedea toate urmările unui fenomen destul de simplu, cum este secarea

*) Vezi „Conceptia materialistă a istoriei” și „Din ideile fundamentale ale socialismului științific”, de același autor.

mlaștinei, dacă mai ales nu poate spune dinainte toate amănuntele ce vor urma din această schimbare; cum va putea socialismul științific să știe de pe acum toate prefacerile sociale ce vor izvorî din colectivizarea apropierei produselor muncii; fenomen cu mult mai încurcat decât secătul unor mlaștini? Socialismul științific analizând mersul societății găsește că ne duce către colectivism (vom spune îndată ce înseamnă aceasta); iar analiza colectivismului arată câte lipsuri va lectii el în societate, arată în general cât de superioară este această formă economică față cu capitalismul de azi; arată în general, fără a intra în amănunte cum va fi cutare sau cutare instituție, etc. Se înțelege dar că și polemica împotriva socialismului trebuie să se învârtască în jurul acestor două puncte. Dușmanii socialismului trebuie să arate pe de o parte că evoluția societății nu duce către colectivism și al doilea că forma colectivismului este mai rea decât a capitalismului. Din nefericire protivnicii noștri nu se luptă așa cu noi. Luând o cerere practică oarecare din ale noastre, ori luând în seamnă o urmare îndepărtată, pe care unii socialiști, cu drept ori ba, o așteaptă dela întemeerea socialismului și asvârlindu-se asupra acestor încheeri, cred în naivitatea lor că sfărâmând această deducere, birue socialismul. Din nefericire, trebuie să punem pe d. Spencer între acești protivnici fără chibzuială. În loc de-a analiza dacă evoluția societății nu ne duce către colectivism, în loc de-a arăta că prin colectivism, așa cum îl înțelege socialismul științific, vom ajunge la robie, d-sa nu și-a dat osteneală de-a afla măcar ce este socialismul. Văzând că în Germania și apoi în Anglia socialiștii cer amestecul statului și știind că prin aceasta se subînțelege siluire, Spencer numește socialismul robia viitorului! Scurt și cuprinzător. Dacă și-ar face cineva idei despre socialism după critica d-lui Spencer, ar ajunge la încheerea că socialismul este amestecul statului. Să facem dar noi aici, ceea ce n'a făcut d-sa și să ne întrebăm: colectivismul, ca principiu general central al socia-

lismului, cuprinde el oare robia. împuținarea libertății de azi; ori dimpotrivă presupune atât libertate încât față cu dânsul capitalismul burghez să pară robie? Pentru a da răspuns trebuie să lămurim ce înseamnă colectivism. Spațiu nu ne lasă să vorbim pe larg despre organizația societății viitoare, de aceea ne mulțumim să reproducem din nou cele spuse în „Ce vor socialiștii?”. Credem că am lămurit acolo destul principiul central al socialismului.

„Rugăm pe cititori să se mute cu gândul în Englitera. pe care o luăm de exemplu. Acolo împărțirea muncii a ajuns mai departe decât ori unde: producția industrială se face în fabrici mari unde muncesc câte o mie și mai bine de lucrători; iar cea agricolă pe moșii întinse stăpânite de land-lorzi. Pe aceste moșii lucrează iarăși câte o mie și mai mult de salariați. În fabrici, ca și la pământ lucrările se fac cu mașini perfecționate, cu cea mai desăvârșită regulă, cu cea mai potrivită împărțire de muncă. Să numim aceste grupe de oameni ce lucrează la fabrici și pe moșii, **comune producătoare**. În aceste comune intră: directorul lucrărilor, inginerii, mecanicii, muncitorii simpli, în sfârșit, toți cei ce lucrează pentru producțiune, fie în fabrici, fie pe moșii. Grupele ce lucrează în fabrici să le numim **comune industriale**; iar pe cele dela țară, **comune agricole**. Acest nume de „comună”, fiind foarte potrivit pentru o grupă de oameni cari lucrează în comun, în același loc, pentru același scop. Să presupunem că, fie prin parlament, fie prin răscoala proletariatului, fie prin răscumpărare, fie prin expropriere silită, toți land-lorzii și capitaliștii vor pierde proprietățile în folosul nației, așa că toate instrumentele (mașinile, pământul, minele) de muncă se vor preface în proprietate națională. Prin această expropriere toți stăpânii capitaliști lipsesc, în calitate de stăpâni, dar comunele producătoare cu ingineri, cu mecanici, fără cea mai mică turburare, vor lucra înainte, cum au lucrat și până la expropriere. Nația întreagă fiind singura proprietară peste toate instrumentele de muncă, va cerceta

prin birourile de statistică anume câte produse trebuie și câte puteri muncitoare are la îndemână. Să presupunem că, luând în seamă tehnica perfecționată a Engliterei, trebuie x milioane de ceasuri de muncă pe an și că sunt a milioane de lucrători. Atunci împărțind x prin a vom afla câte ceasuri pe an trebuie să lucreze un muncitor și împărțind acest timp prin trei sute de zile de lucru, vom găsi câte ceasuri să lucreze pe zi, adică lungimea zilei de muncă. Owen, acum mai bine de jumătate de veac, a făcut socoteala că patru ceasuri de muncă pe zi ar fi de ajuns, într-o societate în care proprietatea asupra instrumentelor de muncă ar fi colectivă, pentru a îndestula foarte bine toate nevoile. De atunci însă progresul tehnicii a ridicat tare rodnicia muncii, așa că un învățat englez a făcut socoteala că prin jumătate de ceas de muncă pe zi omenirea și-ar putea îndestula nevoile cele mai de căpetenie *). Fără să putem fi învinuiți de greșală, vom zice că trei ceasuri de muncă pe zi ar ajunge ca toți să fie în stare bună, când vor munci toți și în împrejurările priitoare din societatea socialistă. Să presupunem că Englitera are 10 milioane de lucrători, dând fiecare trei ceasuri de muncă pe zi, vom avea nouă miliarde de ceasuri de lucru pe an ($3 \times 300 \times 10.000.000 = 9.000.000.000$). A-

*) Cât de multă muncă se risipește în societatea de azi vedem din următorul exemplu. Marx în vestita-i carte „Capitalul”, a făcut socoteala, după datele oficiale, și a găsit că numărul tuturor lucrătorilor și lucrătoarelor la pământ sunt în Englitera 1.098.261, iar al slugilor, cari nu produs nimic este de 1.208.648, adică numărul slugilor e cu 10% mai mare decât al lucrătorilor agricoli. Dacă aceste slugi, militarii, clasele neproducătoare, toți lucrătorii întrebuințați la producțiune nefolositoare, etc., dacă toate aceste puteri cari se pierd ori chiar îngreunează și împiedică producțiunea folositoare, etc., ar fi bine întrebuințate atunci, chiar cu progresul de azi al tehnicii, prin trei ceasuri de muncă pe zi s'ar ajunge nu numai la o viață omenească, dar chiar foarte bună. Dar cu avântul progresului tehnic (cum vom vedea mai departe) ziua de muncă va fi mai scurtă și totuși se va ridica bogăția societății socialiste până la un grad cum nu-și poate închipui fantezia cea mai bogată.

ceste nouă miliarde de ceasuri de muncă vor înfățișa producțiunea Engliterei. Ceasul de muncă fiind o unitate de valoare, fiecare lucru produs va fi de 9.000.000.000 de ceasuri. Toată producțiunea națională poate fi pusă în magazine. Dacă fiecare comună producătoare va lua din totalul producțiunii câte o câtime de produse deopotrivă cu ceasurile de muncă cât a muncit, atunci toate comunele vor lua la un loc produse în valoare de 9 miliarde de ceasuri de muncă, adică vor lua toată producția națională *) .

„Birourile de statistică vor socoti cât anume trebuie să se producă din fiecare fel de produse și chiar ce produse. Se înțelege că pot fi mici greșeli, mai ales la început, dar chiar dacă se va produce ceva mai mult decât cere trebuința, acest prisos de produse va rămâne pentru anul viitor în magazinele naționale și nu va putea să producă crize de supra-producțiune. După cum în gospodăria unui țaran din veacul de mijloc, lucrându-se pentru consumarea personală a familiei, un prisos de producțiune ar fi fost pus în hambare ori în cămară și numai rău n'ar fi prins. Trebuie să avem în vedere că societatea socialistă, din punctul de vedere al producțiunii, este o gospodărie unică, cu mulțime de ramificări, care lucrează pentru consumarea nației, iar nu pentru schimb. De altmintrelea birourile de statistică, după o practică oarecare, vor reuși a armoniza producțiunea cu consumarea. Nu putem să intrăm aici în amănunte asupra organizării societății viitoare. Cu atât mai mult că socialismul științific privește cu drept cuvânt ca utopie descrierile pe larg ale acelei societăți: aceste amănunte se vor putea hotări numai de acei ce vor trăi pe atunci în acea societate, care va avea alte cunoștinți, altă dezvoltare morală.

*) Nouă miliarde de ceasuri înfățișează toată producția luată de comune și consumată. Se înțelege că avem în vedere produsul curat (net) nu produsul brut; căci o parte din produsul anual se va întrebuința, atunci ea și acum, pentru repararea uneltelor de muncă, etc. Asemenea se va întrebuința o parte pentru susținerea unor instituțiuni folositoare, precum universități, etc.

etc. Oricum, amănuntele lasă neatins principiul general. Va primi oare directorul mai mult decât muncitorii cei simpli, adică se va socoti munca intelectuală mai presus decât cea fizică, ori ba? Socoti-se-va un ceas de muncă mai grea, în mine de pildă, cât două de muncă ușoară? Produsele ce va lua din produsul național comună, vor fi oare consumate individual, ori în comun de către membrii comunei? Toate aceste amănunte ori cum ar fi hotărâte, nu ating principiul central, apropierea colectivă a instrumentelor de muncă”.

Iată dar în câteva cuvinte ce însemnează colectivism, apropierea colectivă a uneltelor de muncă. Societatea va ajunge stăpână pe toate instrumentele de muncă, pe pământ, fabrici, ateliere, drumurile de fier. Comunele industriale muncind în aceste fabrici, cari nu sunt proprietatea nici a unui fabricant, nici a lor, ci a nației întregi; comunele rurale muncind moșii mari, cari nu-s proprietatea nici a lordului, nici a lor, ci a societății; muncind cu toții pentru toți și luând din producția națională parte deopotrivă cu munca întrebuințată. Nația proprietară pe toate uneltele de muncă, dă direcție unitară și armonică producerii, pune prin birourile de statistică, în înțelegere consumarea cu producția, produce după un plan hotărât, cum ar fi o singură gospodărie mare, făcând astfel să nu mai fie anarhie în producere, să nu mai fie ca azi, când nu se știe cât și pentru cine trebuie produs, când singura îmboldire este specula și unicul regulator concurența.

Acesta e principiul central, miezul socialismului, care neînlăturat va aduce o schimbare foarte mare în toată viața societății, nu numai în cea economică, dar și în cea morală pe cât și în cea intelectuală, în cea familială, afectivă, etc. Să vedem deci, acum, ce schimbare va putea produce această prefacere socială asupra libertății societății, chestie de care ne interesăm mai mult în acest articol. Se înțelege că, după cum am și spus, nu putem arăta decât în general năzuința colectivismului către lărgirea sau îngus-

tarea libertății, amănuntele nu le putem adânci, nu putem lua în cercetare fiecare faptă omenească și să hotărîm dacă va fi omul liber în aceste privinți; această treabă o lăsăm utopiștilor și tuturor aceluia cari n'au altceva mai bun de făcut. Pentru a cerceta libertatea în societatea socialistă, noi vom întrebuița același criteriu pe care l'am avut și pentru analiza libertății în societatea de acum; vom cerceta societatea din punctul de vedere static pe cât și din cel dinamic. Ne-am înțeles în privința cuvântului „libertate”. Întrebuițând definiția dată, am văzut cât de puțin poate fi numit liber omul din societatea de azi. Să vedem acum ce se va întâmpla în societatea socialistă. Întâia condiție a libertății a fost că omul să stea în luptă asupra naturii la nivelul cultural al epocii. Cât de puțină cunoaștere a principiului colectivist arată îndată că societatea socialistă va sta în această privință mult mai bine decât cea de azi. În adevăr, care e puterea ce împinge societatea burgheză către progresele economice, către născociri? Concurența, puterea interesului personal. Un capitalist, când întrebuițează o născocire la vre-o producere oarecare, câștigă mult de tot până ce alți concurenți află născocirea și o întrebuițează și ei. De nu vor introduce această născocire sau alta aducătoare de tot atâta creștere în rodnicia muncii, se vor ruina, de vreme ce nu vor da produsele tot așa de efin. Așa dar născocirile se întrebuițează în industrie numai de teama concurenței. Dar tot această concurență face să se întârzie aplicările științei! Capitalistul care introduce o născocire nu poate câștiga din plin decât până ce alții nu au fost în stare a o afla și introduce și ei; deci el va întrebuița toate mijloacele pentru a o ascunde. Acest fapt, adică interesul inventatorului *) de-a tăinui descoperirile, spre a se folosi de

*) Presupunem că fabricantul ori cineva din fabrica lui a făcut invenția; dacă e făcătoarea de altceva și vândută capitalistului, urmările sunt tot cele înșirate în text, capitalistul se va sili ca nimeni să nu afle meșteșugul, pentru ea să poată câștiga numai el.

dânsele numai el, împreună cu alte pricini de mâna a doua, face să se întârzie aplicarea născocirilor; din pricina mecanismului economic societatea nu le aplica decât târziu după ce sunt aflate. Pe de altă parte introducerea unei invenții lasă fără de lucru mulți muncitori din acea fabrică, și ruinand pe mulți fabricanți ia pâinea zilnică din gura muncitorilor ce lucrau la dânsii și deci face pieritori de foame un mare număr de muncitori, ba uneori chiar și pe foști stăpâni. Așa dar, societatea burgheză pentru a introduce invențiile, și prin urmare pentru a câștiga în neatârnavare față cu natura, e nevoită să jertfească siguranța vieții și prin urmare libertatea a mulți oameni. În societatea viitoare aceste neajunsuri lipsesc. Acolo societatea, și anume în întregime, va avea mare interes să se facă născociri și să se folosească de dânsule cât mai curând. În adevăr. Am văzut că o societate socialistă este o gospodărie unică cu mai multe ramuri. E lămurit lucru că gospodarul va introduce orice născocire care-i va înlesni munca în vre-un fel de producere. În exemplul de mai sus am presupus că fiecare membru muncitor va trebui să lucreze câte 3 ceasuri pe zi, pentru ca să aibă el și societatea toate cele de trebuință. E vădit că dacă s'ar afla vre-un mijloc de a spori rodnicia muncii de două ori, atunci lucrând tot câte trei ceasuri va avea fiecare de două ori mai multe lucruri folositoare ori trebuitoare, pe cari le va putea lua din magazinele naționale. E clar dar că societatea, și fiecare îndeosebi, vor avea tot interesul ca să se facă născociri cât de numeroase. Exemplul următor ne va arăta clar deosebirea între societatea de azi și cea socialistă. Să presupunem că într'o fabrică de ghete, în societatea de azi, s'a făcut o descoperire, prin mijlocul căreia s'ar putea face ghete de două ori mai eficiente. Știm foarte bine ce se va întâmpla. Fabricantul va fi nevoit din răspuțeri ca nu cumva să se dea pe față taina, și prin urmare ca să-i rămână descoperirea numai în folosul său cât mai îndelungată vreme; pe-o parte dintre muncitori îi va arunca pe stradă,

pe mulți dintre concurenți îi va ruina și lucrătorii acelora vor fi și ei asvârliți pe drumuri. Peste un timp concurenții vor afla descoperirea, o vor întrebuița și ei; dar, câte jerife !

Să vedem acum cum ar fi în societatea socialistă. Să zicem că avem o comună producătoare socialistă și anume producătoare de ghete; îndată ce s'ar face în asemenea comună o descoperire în stare de-a da aceeași câtime în jumătate din timpul ce trebuia până atunci, fabrica va da prin urmare, lucrând fiecare câte 3 ceasuri pe zi, îndoit număr de ghete. Va avea oare fabricantul nostru, comuna socialistă, interes să monopolizeze invențiunea ? Firește că nu. Fabrica socialistă lucrează pentru magaziile societății în cari își depune tot produsul muncii de trei ceasuri pe zi; dacă înainte de invenție, fabrica lucrând trei ceasuri pe zi, dădea 1.000.000 de perechi de ghete pe an și le punea în magaziile societății, după descoperire va da 2.000.000 și le va pune tot în magaziile societății, iar lucrătorii înainte ca și pe urmă vor avea de luat din produsul național pentru câte trei ceasuri de muncă pe zi, adică tot atâta hrană, haină. Inșă dacă fabrica noastră n'are nici un interes de-a monopoliza descoperirea, are unul de-a o face cunoscută, de vreme ce atunci estenindu-se ghetelile, de vreme ce vor ține de două ori mai puțină muncă și muncitorii din fabricile de ghete vor putea să se încălze cu cheltuială de două ori mai mică și pentru ceasurile lor de muncă vor lua mai multe produse decât înainte *).

Așa dar, în societatea socialistă fiecare ramură de producție, fiecare muncitor va avea interes să se facă descoperiri cât mai multe.

Toți membrii societății socialiste se vor folosi deopotrivă de aplicarea descoperirilor; ridicându-se rodnicia mun-

*) Nu putem presupune că membrii unei comune ar ascunde invenția ni ar putea să ia pentru 1% de muncă atât cât luau înainte.

cii, se va mări și neatârnaarea societății, luată în întregul ei, față cu natura; dar tot odata va crește și a fiecărui ins îndeosebi. Așa dar, pe când în societatea de azi aplicarea descoperirilor menite a face să crească libertatea societății în lupta cu natura este oprită sau cel puțin îngreunată de mecanismul economic, organizația socialistă va fi cât se poate de primitoare pentru asemenea îmbunătățiri. Pe când în societatea de azi aplicarea invențiilor, mașinilor, progresul economic, deși ridică neatârnaarea și prin urmare libertatea societății față cu natura, în același timp de asemenea neatârnaare se folosește numai o clasă privilegiată, iar partea cea mai mare dintr'o nație rămâne tot așa ca și cum descoperirea nu s'ar fi făcut. În societatea socialistă lupta contra naturii folosește deopotrivă tuturor, ridică libertatea tuturor. Deci numai atunci va putea fi adusă la îndeplinire această condiție a libertății, adică societatea întreagă și fiecare ins îndeosebi va sta la nivelul cultural al epocii în lupta cu natura.

Să trecem acum la a doua condiție a libertății omului. „Omul este liber, când e stăpân pe viața, voința și lucrarea sa întrucât nu jignește viața, voința și lucrarea semenilor săi”. Această condiție o împ.inește cu prisosință socialismul, deși tocmai pe dânsa o aduc protivnicii noștri asupra noastră, zicând că socialismul nu dă nici o cheazășie ori mai nici una pentru această libertate. Acești protivnici zic: „Dacă azi statul, organ regulator al societății, este atât de încălcător al libertății, dacă lovește până într'atâta voința și lucrarea cetățenilor, cu cât mai mult va avea putere statul în societatea socialistă, când alături cu alte însușiri va avea și dreptul de a regula producția și împărțirea roadelor muncii în societate”. Această afirmare este cu totul neexactă. Am văzut că statul, ca reprezentantul clasei domnitoare, nici nu va exista în societatea socialistă de vreme ce nu vor mai fi clase. Ca reprezentant al clasei domnitoare, se înțelege că chiar funcția de căpetenie a statului este să calce în picioare

voința, lucrarea și viața claselor supuse. Cât despre organul regulator, apoi rolul lui în lipsa de clase, nu va fi de a apăsa pe cineva, ci o muncă întocmai ca oricare alta. Birourile de statistică comunală, districtuală, națională, vor fi tot așa de puțin stat, cum este și serviciul de contabilitate la primăriile de azi. Tot așa trebuie să zicem despre adunările județene, naționale, cari vor fi însărcinate cu regularea unor interese obștești ale societății. Nefiind clase de ținut în jug, funcția lor nu va putea să fie apăsătoare, siluitoare, cum e a statului de acum, ci se va mărgini firește numai la regularea acelor treburi pentru cari au fost întrunite. Atârnarea breslei producătorilor de haine de birourile de statistică, ori de altă instituție specială de aceeași fel, însărcinată cu lucrări speciale și trebuitoare societății va fi tot atât de mare cât și atârnarea acestora de bresle; vor atârna unii de alții și asemenea atârnare e neînălăturată odată ce în societate este împărțirea muncii și diferențierea funcțiilor ca într-un organism individual (aici e locul de-a face analogie între societate și organism); dar această neatârnare nu va robi pe om, și cu atât mai mult va pierde din urmările-i rele, cu cât va fi luată sub controlul conștient al societății, adică tocmai în societatea socialistă, și nu va mai rămânea lăsată în voia întâmplării, ori regulamentată în folosul unei clase, cum este în societatea burgheză.

„Dar în societatea socialistă toți vor fi siliți să muncească”. Foarte adevărat și tocmai aceasta este întâmpinarea de căpetenie pe care se sprijină învinuirea despre robia viitoare a societății, această obiecție chiar când nu se spune lămurit tot se subînțelege. „A fi nevoit să lucrezi pentru societate un număr oarecare de ceasuri pe zi, nu înseamnă oare a fi salăhorul societății; nu este oare curat robie?” Iată obiecția de căpetenie a burghezimii împotriva socialismului. Această întâmpinare o are totdeauna pe buze. În aceasta se arată cât de mult înrăurește spiritul de clasă asupra judecării și deci în polemica socială. Un burghez care iarna

merge în Italia, vara în Elveția, a cărui muncă stă numai în osteneala ce are de-a mistui prânzuri îmbelșugate, socotește că în societatea de azi este foarte multă libertate, și pentru asemenea individ se înțelege că societatea viitoare, în care va trebui ca toți să lucreze, este o robie. Dar pentru ca el, capitalistul, să aibă atâta libertate, trebuie ca sute de oameni să fie în robie: pentru ca dânsul să nu muncească și să se lăfăiască în petreceri și desfrâuri; iar ca urmare poporul să degenereze din prea multă muncă și sărăcie. Prea marea lui libertate e cumpărată cu robia sutelor și miilor de cetățeni. În societate socialistă, se înțelege, toți vor munci. Nu-i vorbă, socialiștii cu drept cuvânt cred că în societatea viitoare, în care oamenii vor avea altă moralitate decât azi, în care simpatiile sociale vor fi mult mai dezvoltate decât până acum, în sfârșit va trebui de lucrat foarte puțin față cu cât se lucrează acum, munca nu va fi o sarcină și fiecare va munci numai câteva ceasuri pe zi, încât va lucra cu drag și munca nu va mai fi o pedeapsă pentru om; noi însă lăsăm toate aceste socoteli, deși ne par foarte drepte, și admitem că în societatea viitoare munca va fi obligatorie în marginile în cari societatea o va primi, pentru toți membrii ei (în exemplul nostru câte trei ceasuri pe zi). Întrebăm numai dacă asemenea îndatorire poate fi privită ca robie. Dacă nu vom lua cuvântul robie în înțelesul absolut, ci, cum și trebuie, numai relativ, atunci va fi ușor de priceput că datoria de-a munci zilnic trei ceasuri trebuie să fie privită ca o creștere foarte mare de libertate. Și iată cum: Dacă în societatea socialistă va fi cu puțință ca prin munca foarte scurtă să se îndeplineze toate trebuințele, apoi această puțință urmează tocmai de acolo că omul va lucra într-o societate cu munca socială împărțită, cu cooperare și după un plan bine chibzuit. Dacă ar munci omul singur în afară de societate va avea nevoie de 18 ceasuri de lucru pe zi și trebuințele și le va îndeplini foarte greu; prin urmare ajutată de munca societății, neatârarea omului crește în două chipuri: pe de o parte va

munci 3 ceasuri în loc de 18 *) și pe urmă prin aceste trei ceasuri își va îndestula mult mai bine nevoile. Dar această creștere a neatârării și a libertății poate să se îndeplinească numai dacă oamenii vor face regulat această muncă atât de ușurată prin traiul în societate. Iar dacă unii vor munci și alții nu, atunci se înțelege că oamenii nu vor putea îndeplini libertatea, ce ar fi în stare să aibă. Suntem dar pe deplin înțeleși cu d. Spencer, când zice că apostolul Petru avea dreptate zicând: „Cine nu vrea să muncească, nu trebuie nici să mănânce”. Suntem înțeleși când d-sa zice că fără această regulă nu poate trăi o societate morală și organizată; ne unim cu d. Spencer, când zice că înșii ce nu muncesc degenerază, se strică și lasă degenerarea și corupția ca moștenire urmașilor lor. Suntem tot de-o părere în această privință. Dar tocmai aceste critici se potrivesc societății de azi și nu celei viitoare, tocmai acum o clasă de paraziți, cari nu muncesc, se răsfăță în lux și lene; pe când altă clasă, cea muncitoare, toți dela copilul de 6 ani muncesc din toate puterile. Tocmai azi regula apostolului e călcată în picioare și anume de clasa burgheză, de oameni ca „laissez faire, laissez passer”, al căror apărător, d. Spencer, a avut ideea tristă și puțin de pizmuț de-a se face. Cum a putut d. Spencer a aduce vorba citată împotriva muncitorilor și a socialiștilor, când ea lovește tocmai în societatea burgheză și este unul din argumentele morale cele mai puternice ale socialiștilor? Cum a putut să facă așa d. Spencer e peste măsură de ciudat și arată pe de-o parte cât de mult sentimentul de castă poate să strice judecata oamenilor celor mai de talent și pe de altă parte, pe cât e vorba de d. Spencer, acesta arată că d-sa, care vorbește cu atâta ironie de publicul neînvățat și îndrăzneț până la a se amesteca să judece în treburile pu-

*) Cifrele noastre sunt hipotetice, dar e vădit, că punând cele adevărate, s-ar arăta și mai lămurit, cât de puțin roditoare e munca individuală față cu cea socială.

blice, însuși d-sa vorbește de socialism fără să-l fi studiat. Cât despre cititori, ei vor înțelege că munca obligatoare în societatea socialistă și atârănarea oamenilor unii de alții cerută de această muncă este o cerință firească a vieții în societate și că în loc de-a fi un element de robie, ea va garanta libertatea tuturor.

Să trecem la a treia condiție: „Omul e liber când primește tot rodul muncii sale”. Am văzut că tocmai aceasta e condiția de frunte a libertății omenești, cum a zis Spencer; dar e aproape de neînțeles cum un cugetător atât de mare, găsește că azi e îndeplinită și că va lipsi din societatea socialistă. După d. Spencer societatea socialistă va fi ca un stat autoritar, care va pune pe cetățeni să lucreze ca salahori, plătindu-i cu ziua și despoindu-i. Făcându-și asemenea idee despre societatea socialistă, Spencer, firește, trebuie să se întrebe: „Ce deosebire e pentru cine lucrează robul, pîntru un ins ori pentru o societate?” Noi am arătat cât de greșită este părerea d-sale, că statul nu numai că nu se va întări în societatea viitoare, dar chiar va pieri, odată cu clasele; a zice că în societatea socialistă toți vor munci în folosul statului n'are nici o temelie. Societatea viitoare nu cunoaște decât o singură gospodărie, în care toți muncesc într'un fel ori altul, scoțând din produsul social roade deopotrivă în valoare cu cele produse; deci întâia dată de când e pe lume societatea, producătorii vor primi toate roadele muncii lor. Mai mult decât atât. Noi am presupus în exemplul nostru că în societatea viitoare vor munci toți câte trei ceasuri pe zi. Dacă vom presupune că în mișcarea înainte a societății socialiste, cu propășirea producției, se va înlesni munca de două ori, atunci sau societatea socialistă va munci de două ori mai puțin, căpătând printr'o muncă de $1\frac{1}{2}$ ceasuri pe zi, atât cât avea mai înainte pentru 3; sau vor munci tot câte 3 pe zi, dar munca fiind de două ori mai rodnică, fiecare va avea de două ori cât înainte. Oricum va face dar societatea, neatârănarea întregii societăți și a fiecărui

membru va crește de două ori; dacă s'ar face munca de trei ori mai rodnică, neatârănarea ar crește tot în această proporție, cu alte cuvinte: în societatea socialistă libertatea și neatârănarea societății și a fiecărui membru în parte se va mări cu progresul economic al societății și în proporție cu acest progres. Pe când dar în societatea de azi, dacă luăm ca criteriu al libertății, ca măsură a robiei, proporția în care se împarte produsul muncitorului, raportul între cât i se lasă și cât i se ia, aflăm clasele muncitoare robite mai mult decât în epocile istorice trecute și tot odată am văzut că robia merge crescând cu progresul economic; dimpotrivă cercetând tot cu același criteriu societatea viitoare, aflăm că ea va garanta producătorului folosința întregului rod al muncii, clasa muncitoare va fi liberă și libertatea ei va crește pas cu pas odată cu progresul economic. Dar societatea socialistă va mări mai ales libertatea omului, dându-i siguranța pe ziua de mâine. Am văzut cum societatea în mișcarea-i înainte, a învins natura, s'a făcut stăpână pe aceasta, dar în schimb a pierdut stăpânirea asupra producției, cum societatea a ajuns roaba producției. Prin lipsă de plan, de control, în întrebuițarea muncii, prin jocul concurenței, formarea lucrurilor trebuitoare este anarhică, duce la crize, armata de rezervă; iar viața omului în mijlocul acestei produceri destrăbălate este o loterie și nimeni nu poate ști ce va aduce ziua de mâine. Societatea socialistă, organizând producția după plan rațional, întrebuițând ca regulator statistica în locul concurenței, fiind o gospodărie singură, capătă stăpânire asupra producției, toate fenomenele stupide, ca crizele de supra-producție, armată de rezervă sunt lucruri cu neputință în societatea socialistă. În adevăr, să presupunem că pe o insulă oarecare s'a format o gospodărie mare, comună care cuprinde o sută de lucrători. Să zicem că au împărțit munca între dâșii, astfel că unii lucrează pământ, alții haine, alții case, au împărțit astfel treaba încât muncind un număr hotărât de ceasuri pe zi, ar putea face toate cele de trebuință

acestei comune. S'ar putea oare să fie vorba în astfel de gospodărie de crize de supra-producție, de armată de rezervă, de nesiguranța vieții, putea-va cineva muri de foame cu toată bunavoință ce ar avea de a munci? Firește că nu. Așa și societatea socialistă, în schimb cu un număr-hotărît de ceasuri de muncă, trebuitor la o epocă, și hotărît de cunoștințele tehnice, va avea toate cele trebuitoare. Cu o muncă de trei ceasuri (cifra ipotetică) omul în societatea socialistă capătă nu numai îndeplinirea trebuințelor sale, dar tot odată și siguranța că mâine ori poimâine și până la moarte va trăi îndeplinit. Tot timpul, toate puterile nervoase ce rămân omului după această muncă ușoară și scurtă, față cu cea de azi, le va putea întrebuința pentru perfecționarea fizică, morală, intelectuală, estetică. Cât de mult va înălța această siguranță simțul de demnitate, tăria caracterului și neatârnrarea lui, nu poate de bună seamă să prevadă închipuirea noastră. În societatea socialistă omul este asigurat nu numai împotriva relelor ce urmează din alcătuirea societății, dar și în a întâmplărilor naturale cum sunt recolte proaste ori stricate. În adevăr. Să presupunem că societatea noastră ipotetică are 10 milioane de muncitori cari lucrează 9 miliarde de ceasuri pe an, să presupunem, zic, niște întâmplări cari nimicesc roadele a 100 de milioane de ceasuri de muncă; în asemenea împrejurare societatea va munci peste cele 9 miliarde de ceasuri încă 100.000.000, adică fiecare locuitor va lucra încă 10 ceasuri pe an, sau două minute pe zi*). Prin acest spor de muncă, societatea se va feri ori va scăpa de urmările întâmplărilor nenorocite. Societatea socialistă firește va fi totodată o societate de asigurare mutuală. Această garantare, această asigurare a stării, ridică atât de mult libertatea omului încât, cu drept cuvânt, putem spune că î

---

*) Repetăm încă odată că întrebuințăm cifre ipotetice, dar oricari ar fi cele adevărate, tendința societății va rămâne aceeași.

societatea socialistă întâia-și dată după lunga robie, omul ajunge liber cu adevărat. Să prescurtăm.

Punând același criteriu al libertății pe care l'am întrebuințat în analiza societății burgheze și care ne-a arătat robia de azi, punându-l și la cea socialistă am văzut că într'aceasta nu numai societatea în întregime, dar fiecare cetățean în parte va sta la nivelul cultural al epocii sale în lupta cu natura.

Am văzut de asemenea că numai în societatea socialistă omul va fi stăpân pe voința și faptele sale, cât despre îndatorirea de a forma o robie, ea dimpotrivă garantează libertatea: nu va mai fi cu puțință să fie oameni cari fără să muncească vor sili pe alții la muncă, lovindu-le și silindu-le voința și faptele. Am văzut de asemenea că numai societatea socialistă asigură muncitorul, îndeplinește cea mai de căpetenie condiție a libertății omului, chiar din punctul de vedere al lui Spencer; în sfârșit, am văzut cum societatea socialistă asigură viața omului și-l mântue de cea mai grozavă robie de azi, de „nesiguranță”. Robie, robie și iar robie, iată la ce încheere am ajuns analizând societatea burgheză; în cea socialistă însă găsim numai libertate.

Unii dintre cititori vor zice poate că suntem prea subiectivi, că fiind socialiști, vedem prea în bine toate urmările organizării socialiste, că idealizăm prea de tot. Fie ! Dar nu se va putea nega de cititorul nepărtinitor următorul lucru: Organizația socialistă în comparație cu cea de azi are ca tendință sporirea libertății omului. Și numai atât am vrut noi să dovedim, pentru că dacă organizația socialistă are tendința de-a crește libertatea omului, atunci d. Spencer scriind despre dânsa trebuia s'o numească nu „Comming Slavery”, ci „Comming liberty”.

CUPRINSUL:

	<u>Pag.</u>
Robia și socialismul	5
Statul și pieirea lui de neînlăturat	19
Ce este libertatea	29
Robia în societatea modernă	37
Libertatea în societatea socialistă	59

